РУСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СЛАВИСТИКУ И БАЛКАНОЛОГИЈУ

А. А. Плотникова

МАТЕРИЈАЛ ЗА ЕТНОЛИНГВИСТИЧКО ПРОУЧАВАЊЕ БАЛКАНСКО-СЛОВЕНСКОГ АРЕАЛА, Москва 1996.

превод: Марија Илић

САДРЖАЈ

Увод

Народни календар (обреди, обичаји, веровања)

Привредни обреди и обичаји

Породични обреди

Митологија

Теме за разговор о народном календару

Теме за разговор о породичним обредима

Теме за разговор о митологији

Литература

Списак скраћеница

Увод

Етнолингвистичко проучавање словенских језика и традиције у последње време значајно је напредовало. Посебно је за то заслужно објављивање првог тома етнолингвистичког речника словенских старина [1], који систематизује огромни материјал словенске традиционалне духовне културе. Готово да се није проучавао етнолингвистички аспект такозваног балканскословенског ареала или, другим речима, територије на којој се простиру јужнословенски језици са суседним областима балканске традиције, а на фону тих других балканских језика и традиција, премда су различите паралеле, подударности и «поклапања» ових или оних етнојезичких појава на Балкану већ проучавали велики научници, познаваоци јужнословенске духовне културе и њених древних извора (Е. Шневајс, В. Чајкановић, М. Арнаудов и др.) Проблеми ареолошких проучавања балканско-словенске етнокултурне традиције заузимају посебно место у радовима М. Гавација, Х. Вакарелског, С. Генчева [2, 3, 4]. Упоређивање лексике балканских језика (четири словенска и четири несловенска) и њихових многобројних дијалеката била је намера иницијатора пројекта *Балканског лингвистичког атласа* – М. Дејановића и, нешто касније, М. Младенова и његових колега [5, 6]. Сложено проучавање терминологије јужнословенске народне духовне културе у лингвогеографском аспекту захтева географска проучавања етнографских појава, што омогућава да се тачно одреде екстралингвистичке карактеристике лексема у ареаолошком аспекту, и што је најважније, оно је могуће као упоредни опис и проучавање великог дела лексичког фонда балканских језика – назива-термина различитих појава у духовној традиционалној култури.

Основно методолошко питање оваквог истраживања јесте: како остварити јединствен приступ лексици типолошки блиских, али не и генетски сродних језика? Идеографски принципи описа лексике балканских језика, који су у основи лексичког упитника *Малог дијалектолошког атласа балканских језика*, сачињеног под руководством А. Н. Собољева (А. Н. Соболев) на Институту за лингвистичка истраживања РАН (Санкт-Петербург), могли би се сматрати реалним и могућим решењем тог тешког задатка.

Рад на етнолингвистичком делу упитника за *Мали дијалектолошки атлас балканских језика* довео нас је, у договору с руководиоцем пројекта, до начела описа животне и свакодневне лексике, тј. подразумевао је састављање питања, која се односе на детаљни опис унутрашњег облика, устројства, сврхе предмета итд. Такав приступ, као што је познато, успешно се примењује и при теренском скупљању дијалекатске лексике и при теренском раду етнографа који се баве материјалном културом. Питања типа «од значења ка лексеми» увелико се користе у ОЛА и ОКДА. По том принципу састављени су многи одељци лексиколошког дела упитника *Лингвистичког атласа Европе* [7]. У ОЛА и ОКДА укључена су и поједина питања која се тичу лексике традиционалне духовне културе народа. Ипак, ни у једном од атласа који обухватају језичку грађу словенских језика, нема систематског приступа проблему сакупљања ове лексике у свој њеној тематској разноврсности. Лексика традиционалне духовне културе као систем устројен на посебан начин, на жалост, не спада у домен интересовања дијалектолога, мада је управо тај слој словенског речника од велике користи за проучавање лингвистичке географије, дијалекатске лексикологије и других блиских дисциплина. Систематски представљен лексички материјал омогућава етнографским и фолкорним студијама истраживање једног од културних кодова – језичког. Није у традиционалном духу одлука да се за *Мали дијалектолошки атлас балканских језика* састави посебан део етнолингвистичког упитника, она је, мора се признати, иновативна и веома корисна, пре свега за изучавање етнојезичке ситуације у оквиру балканског језичког савеза.

Током рада на етнолингвистичком делу упитника било је неопходно установити критеријум избора одређене појаве у духовној култури балканског ареала, како на плану њене релевантности у оквиру традиционалне народне културе на словенском и балканском

фону, тако и с тачке гледишта зона распрострањења, као прво саме реалије, а као друго њених назива, што се често не подудара територијално. Резултат рада је био невелики тематски речник с «обрнутим» поретком структурних елемената: прво – семантички део (једнак кратком одређењу или развијеном тумачењу), затим – примери лексема разних балканских језика.

Првобитна намена примера у упитнику је била помоћ сакупљачу дијалекатског материјала за правилно оријентисање при веома неуобичајеном анкетирању у оквиру традиционалне дијалектологије. Међутим, доследан тематски састав (или идеографски, па и – семантички) мреже упитника дозволио је не само да се упитник коригује и модификује у сагласју с различним новим фактима, сакупљеним на основу проучавања одговарајућих области традиционалне етнографије различитих балканских традиција, него и да се испуни новим лексичким примерима. Одсусуство примера лексеме за неки ареал у нашем упитнику значи само једно – да до данас у дијалекатским и етнографским пописима аутор такав податак није нашао, међутим није искључена могућност да се податак нађе и сретне у даљем раду. У том смислу списак лексема (у њиховом навођењу чува се ортографија извора) представља отворени низ, који се може попуњавати у ходу током даљег (теренског) изучавања језика и дијалеката, који постоје на територији Балкана. Важније је било у датом случају наћи функционални значај семантичке ознаке, на основу кога је могуће упоређивање, на први поглед, веома удаљене лексике несродних језика. Како је предмет истраживања лексика народне традиционалне културе, а не неки природни систем (нпр. објекти пејзажа, састав живих организама итд.), самим тим се искључује логички принцип у подели семантичких ознака. Прихватљивим се чини само истраживање и актуализација оних културно значајних појава у етнолингвистичком материјалу које се истичу већ у етапи првобитног упоређивања означених реалија (календар, породични обреди или народна веровања) у разним етнокултурним традицијама. На тај начин, идеографски принцип пописа лексике реализује се у овом покушају «етнолингвистичког речника» не спекулативно, него на основу детаљног изучавања одговарајућих области народне културе. У случајевима када се у етнографским изворима фиксира постојање неког ритуала, обредне реалије, лица итд., а назив није назначен, поред одговарајуће географске ознаке стављен је знак питања.

Картографисање основних семантичких ознака чак и овако малобројен овде наведене лексике балканских језика показује могућности проучавања архаичних особина језика и култура на простору Балкана. Тако, забележен у источној Србији (Ресава) термин *мечки повојница* (буквално «дар за новорођеног медведа») има паралеле у јужној Србији и северној Македонији (*мечкина повојница*, *мечкина исповеница*), што даље потврђује јужноалбански *arushkë.* Све те лексеме имају опште одређење семантичке ознаке, која се може одредити као "новогодишња ритуална храна (нпр. хлеб, каша) намењена за дар медведу". У наведеном примеру древне црте поштовања медведа експлициране су такође и на лексичкој равни. Међутим без претходних истраживања, која разјашњавају опште културно значење реда термина различитих језика, откривање одговарајуће изолексе (и њој саобразне изодоксе, а такође и «изосеме») било би немогуће.

Географија примера упитника оријентисана је на предвиђену ареаолошку мрежу *Малог дијалекатолошког атласа балканских језика*, која је прилично ретка јер обухвата веома велики ареал језика «балканског језичког савеза», а број пунктова на њој, због различитих околности, крајње је ограничен. Стога *Материјали* пре свега изражавају етнолингвистичке особености Балкана у сагласности са датим пројектом атласа. Брижљивије, «намерно», у нашем упитнику разрађене су локалне традиције у источној и југоисточној Србији, архаичним (у дијалекатском смислу) зонама јужне и југоисточне Црне Горе, Македоније, западне Бугарске, Родопа, делимично северне и централне Бугарске. У оквиру могућности наведене су румунске, албанске и грчке етнокултурне и етнојезичке паралеле. Пажњи читатеља (и корисника) представљен је не само фрагмент

семантичког упитника, но и својеврсни «идеографски упоредни речник терминологије балканске традиционалне духовне културе». Његово устројство одговара принципима устројства у лексикографији познатих тематских речника. Тако, у сваком одељку («Народни календар», «Митологија», «Привредни обреди и обичаји») уводи се још детаљнија подела унутар сваког на пододељке и подтеме. У «Народном календару» пододељци се односе на најзначајније народне празнике, а подтеме пододељака – на фрагменте и основне типове обредних реалија, субјеката, праксу одређеног празника. На пример, у пододељку «Бадње вече и Божић» издвајају се подтеме обредних реалија: «цепаница, која се спаљује у ноћи пред Божић», «обредни хлеб», «први долазак поштованог госта у дом», «животиња, испечена за обредну трпезу на Божић». Такође, ради аналогија у митологији (демонологији) уводи се допунско унутарње сегментирање, али – у сагласности с тим уносе се карактеристичне, и истовремено специфичне ознаке, које образују представу о неком митолошком лику (унутрашњи облик, функција, место појављивања, итд., види нпр. [8]).

У оваквим покушајима упоредних идеографских речника важно је решити проблем извора за упоређивање материјала, лексичког (види оглед *Упоредни речник трију малопољских села* М. Куцале [9]) или семантичког (у нашем случају). Избор јужнословенског материјала – српског, бугарског и македонског – као извора за упоређивање са другим традицијама, мора се сматрати условним, мада би у светлу идеје Т. В. Цивјан (Цивьян) да сваки »балкански« језик (и с тим у вези културна традиција), у једнакој мери као и други балкански језици и традиције, може бити пробна тачка за истраживање самосвојних балканских феномена у језику и култури [10]. Етнолингвистичко проучавање јужнословенског ареала (у контексту других словенских традиција) спроведено је боље и потпуније него несловенских традиција Балкана, захваљујући пре свега, истраживањима Н. И. Толстоја и његових ученика.

Одређене потешкоће јављају се при покушају успостављања јужнословенског народно-православног календарског система с румунском, грчком и понајвише с албанском традицијом народног календара. Међутим, материјал показује значајне подударности у најархаичнијим народним ритуалима и у називима (нпр. »балкански« пример који је постао класичан по архаичности – обичај стављања цепанице на огњиште, временски подударан у свим традицијама, према томе и у албанскојм – уочи Божића), што иде у прилог пописивању одговарајућих албанских лексема, упоредо с примерима из грчких и румунских ареала, ради укључивања у семантички опис народног календара. У вези са посебношћу албанског народног календара, карактеристичним због мешања разних црта својствених разним религијама [11], у теренском раду целисходно је почети попуњавање упитника за народни календар са називима обреда и обичаја у данима "почетком зиме" – празник св. Димитрија (26. X/ 8. XI); затим логично бележити лексику повезану са данима св. Варваре (4. XII/ 17. XII), св. Николе (6. XII/ 19. XII), празницима усред зиме (који се поклапају са Божићем), савременом Новом годином, доласком пролећа (1. или 14. марта), даном пролећне равнодневнице и, посебно, празником св. Ђорђа, Ђурђевданом (23. IV/ 6. V) – «почетком године», «празником лета». Примери албанских назива предускршњег периода, Ускрса и неких других празника наводе се у упитнику ради могућег истраживања албанског католичког или православног села. У раду са Албанцима-муслиманима треба обратити пажњу на све теме народног календара за које се дају примери албанских лексема у упитнику: дан св. Јована (24. VII/ 7. VII – «дан ватре»), летњи обред призивања кише за време суше, празник «русалија» 25 дана након Ускрса, дан Преображења (6. VIII/ 19. VIII), дан Успења Богородице (15. VIII/ 28. VIII) и други празници који су у неком облику забележени међу Албанцима различитих вероисповести.

Не мање сложено изгледа слика балканских демонолошких бића јер у том случају процес контаминације различитих ликова отежава истицање неких лексема као јединственог назива одређеног демона. Сложено преплитање њихових функција и имена

захтева увођење допунских «лексичких» питања током теренског рада («од речи ка значењу»). Због тога се у тај одељак укључује још један «обратни» списак лексема типа +*lamia*, +*striga*, +*stihi*, +*karakondzul* и др. При теренском сакупљању одговарајуће лексике требало би особито пажљиво записивати појединости спољашњег облика и функција означеног демонског бића, јер упоређивање у оквиру балканске традиције показује како се лексеме могу разликовати у значењу или у нијансама, које пак служе да би се образовала нова значења. Тако, само на српско – бугарској граници +(*h*)*ala* може бити: 1) 'јак ветар, бура, олуја'; 2) 'змајолико митолошко биће које доноси град и олујне облаке уништавајући летину'; 3) 'прождрљив човек'; 4) 'маскирани на божићне покладе', итд. Списак лексема приложен у одељку «Митологија» неопходан је изузетак од водећег семантичког (тематског) начела описа лексике традиционалне духовне културе балканскословенског ареала.

При сакупљању лексике према одељцима представљеним у *Материјалима*, посебну пажњу потребно је поклонити етнокултурном контексту у коме функционишу речи, јер назив реалије може бити мотивисан одређеним обредним реалијама, ритуалним говором вршиоца обреда или представама о спољашњем облику, функцијама митског бића (нпр. дренов прутић *сурва* назива се посебно тако јер коледари опходећи са њим домове узвикују: «Сурва Нова година»; једно од бугарских назива вештице *мамница* повезано је са веровањем да она отима летину, зрневље, које она себи «позива», «примамљује» итд.).

У одељку «Народни календар» дате су многобројне унакрсне упутнице (типа ДАН СВЕТОГ ИГЊАТА види БАДЊИ ДАН и БОЖИЋ) јер су при скупљању дате лексике неизбежне потешкоће повезане с функционисањем једне исте реалије или ритуала у разним календарским празницима. Слични случајеви посматрају се свуда, и овде је важно не испустити из вида, тј. фиксирати лексему која је, могуће, позната на истраживаном терену, али повезана и са другим датумом у календару. Неизбежна су и одступања од «дефиниције» реалије, нпр. обредна ватра с наведеним називом у примеру може бити не општесеоски назив него индивидуални. Питања–дефиниције која се тичу митских бића која су активна само у одређеним календарским раздобљима (нпр. НЕКРШТЕНИ ДАНИ) унесена су у део упитника који је посвећен календару, јер је њихова функција у одређеном календарском периоду значајна црта, дистинктивно обележје датих митских бића. Ради боље оријентације у материјалу ка «семантичком» упитнику, приложена су питања за разговор по темама, где су дата допунска објашњења и примери етнографског карактера. Теме за разговор по своме садржају одговарају одељцима
«Народни календар», «Породични обреди», «Митологија». По правилу, прво питање сваког одељка је опште, «уводно», а следећа су детаљнија, сугестивнија разрађују тему разговора. Добијени одговори – приче по темама за разговор – касније се могу искористити за употпуњавање и објашњавање етнокултурног контекста у коме функционишу речи. Уосталом, данас није неопходно објашњавати вредност варијантних дијалекатских текстова добијених у виду одговора на коректно формулисана питања етнолингвистичког карактера: «ти текстови имају статус 'споменика' народне културе (упоредо са споменицима фолклора) које је могуће тумачити, коментарисати, упоређивати и међусобно и са другим изворима». [12]

Ауторка изражава дубоку захвалност руководиоцу пројекта *Материјали дијалекатолошког атласа балканских језика* – А. Н. Собољеву и његовим колегама који су узели учешће у разматрању етнолингвистичког дела упитника, маја 1996. године на Институту за лингвистичка истраживања. Посебну захвалност за драгоцене савете и примедбе ауторка дугује С. М. Толстој (С. М. Толстой) и Г. П. Клепиковој (Г. П. Клепикова).

НАПОМЕНЕ

1.Славянские древности. Этнолингвистический словарь. Уредник: Н. И Толстој. Т. 1. М., 1995.
2.Gavazzi M. *Vrela i sudbine narodnih tradicija*. Zagreb, 1978.
3.Векарелски Х. «Някои културни и езикови граници в България». (Принос към фолклорния атлас на България) // *Известия на българското географско дружество*. Књ. 2. Софија, 1933, 58–100.
4. Генчев Ц. «Към проучването на различията между обичаите на погребение от двете страни на ятовата говорна граница в Северна България» // *Известия на Етнографския институт с музей*. Т. 11. Софија, 1968, 169–201.
5.Deanović M. *Problem višejezičnih atlasa* (Mediteran, Balkan). Zagreb, 1962.
6.Holiolčev H., Kostov K., Mladenov. M. Sl. «Fragen der Zusammenstellung eines Atlas linguarum paeninsulae Balcanicae» // *Linguistiqe balkanique*. № 1–2. 1977, 169–201.
7.Лингвистический атлас Европы. Второй выпуск. Москва, 1981.
8.Виноградова Л. Н., Толстая С. М. «К проблеме идентификации и сравнения персонажей славянской мифологии» // *Славянский и балканский фольклор. Верования, текст, ритуал.* М., 1994, 16–44.
9.Kucała M. *Porównawczy słownik trzech wsi małopolskich*. Wrocław, 1957.
10.Цивьян Т. В. *Лингвистические основы балканской модели мира*. М., 1990.
11.Иванова Ю. В. «Албанцы» // *Календарные обычаи и обряди в странах зарубежной Европы. Зимние праздники*. М., 1973. стр. 299. Види такође студију «Албанци» у другим издањима исте серије.
12.Толстой Н. И., Толстая С. М. «О задачах етнолингвистического изучения Полесья» // *Полесский этнолингвистический сборник*. Материалы и исследования. М., 1983.

Народни календар (обреди, обичаји и веровања)

ДАН СВ. АНДРЕЈА (30. XI/ 13. XII)

1. Назив празника («Медвђи» дан, дан «бубрења» зрна и др.):

и.-срп. *Мечков дан*, *Мечкиндан*, *Мечкодава*, з.-буг. (Софијско, Тетевен) *Едрей*, ј.-и.-буг. *Ендрей*, *Дрейювден* итд., рум. *sîmbăta ursului*, *Ziua lupului*, »вучји дан«, *Gădineţul şchiop* »дан хромог грабљивца« .

2. Гозба за медведа на тај дан: и.-срп. (Бољевац) *Мечкодава*. (види такође и НОВУ ГОДИНУ 3.4.)

ДАН. СВ. ВАРВАРЕ (4. XII/ 17. XII)

1. Назив празника: срп. *Вара*, *Варица*, и.-срп. *Вариндан*, *Вара* и *Сава*, буг. *Варварица*, буг. (Пловдивско) *Варвардан*, з.-буг. (Ћустендилско, Трин, Годеч, Радомир) *Женска Коледа*, рум. *Barbura*, *borboasele, Savele bubatului*, алб. *Barbulleschen*.
2. Припремање хране од разних семена на тај дан: и.-срп. *варица*, (Бор) *турта*, буг. *варвара*, родоп. *кешек*, *гьоджe*, *варю*, *варварски фасул*, грч. [*varvara*], [*kollyva*].
3. Човек који долази у дом и врши разне ритуале како би се у домаћинству легле кокошке: и.-срп. (Власи – Бор) *клоца*, родоп. *полазник*. (види ДАН СВ. ИГЊАТА и БОЖИЋ 8.)

ДАН СВ. НИКОЛЕ (6. XII/ 19. XII)

1. Назив празника: срп. *Св. Никола*, *Св. Николица*, буг. *Никулден*, алб. ?

ДАН СВ. АНЕ (9. XII/ 22. XII)

1. Назив празника: з.-буг., ю.-буг. *Янино зачатие*, *Полазевден*.

ДАН СВ. ИГЊАТА (20. XII/ 2. I)

1. Назив празника («Кокошији Божић» и др.): и.-срп. (Ресава) *кокошињи божић*, црног. (Малешево) *Најатка*, буг. *Игнажден*, *Идинажден*, *Идинак*, *Млада година*, *Млад ден*, *Нов ден*, и.-буг. *Пипивден*, *Поляз*, *Полязовден*, *Нов* ден, з.-буг., ј.-буг. *Полязинден*, *Игнат*, *Игнатов ден*, рум. *Ignatul*, *Ignatul porcilor* »свињски Игњат», *Viermăritul*.
2. Човек који први долази у дом доносећи срећу, здравље и родну годину итд.: ц.-срп. (Левач и Темнић) *кокошињи положајник*, и.-срп. (Бољевац) *кокошињи положајник*, ј.-з.-буг. *полазник*, с.-з.-буг. *споходняк*, *поожняк*, и.-буг. *полезник*, *полязник*, *сполязник*. (види такође ДАН СВ. ВАРВАРЕ 2; БАДЊИ ДАН и БОЖИЋ 6.1.)
3. Грана коју доноси «полазник» и полаже у огањ: и.-срп. (Буџак) *пиле*, *бадњак*.
4. Цепаница која се полаже у огњиште уочи празника: ј.-з.-буг. *коладник*. (види БАДЊИ ДАН и БОЖИЋ 6.1.)

5. Маскирани који на тај дан (и наредних дана) иду у опходе: и.-срп. (Буџак) *подлазници*, *коледа*, (Сиринићка жупа) *каљинарке* (види НЕКРШТЕНИ ДАНИ 4.)

УОЧИ БАДЊЕГ ДАНА

1. Назив дана («Дан убијања» – коље се животиња за божићну трпезу, означите и друге називе): и.срп. *Туџиндан*, *Туџа*.

НЕКРШТЕНИ ДАНИ

1. Назив периода (од Божића до Крстовдана): и.-срп., ц.-срп. (Гружа, Лесковац, Тамнава и Колубара) *некрштени дани*, (Ресава) *некрштенци* (Заглавак) *мрсни дани*, (Хомоље) *нечастиви*, *нечисти дани*, *нечастивци*, (Буџак) *бабини дани*, с.-буг., ц.-буг. *мръсни дни*, ј.-з.-буг. *караконджерови дни*, (Ћустендилско, з.-трач.) *глухи дни*, ј.-буг. *погани* (*бугани*) *дни*, *некръстени дни*, *черна неделя*, родоп. *караконджурови*, *погани* (*бугани*) *дни*, *Поганото*, *Пуганците*, *Буганците*, з.-родоп. *Куруконджови дни*, и.-буг. *погани* (*бугани*) *дни*, (Силистра) *мръсни дни*, рум. *cîşlegi*, грч. *δωδεκαμερες*.
2. Поноћ у некрштеним данима: и.-срп. *глухо* (*доба*).
3. Нечиста сила, активна у том периоду: и.-срп., ј.-срп., ц.-срп. *караконџуле*, (Хомоље) *нечастивци*, (Заглавак) *осење*, *мрсничина*, (Алексинац) *нечастиве силе*, (Ресава) *нечастивци*?, *вампири*, (Лужница и Нишава) *некрштенци*, мак. *караконџоли*, с.-мак. (Скопска Котлина) *конџолки*, буг. *караконджо*, з.-буг. (Дупнишко) *меджарок*, *кандзо*, с.-буг., ц.-буг. *мръсници*, *караконджо*, (Плевен, Ловеч, Тројан) *кара-кон*, *каракончо*, (Тетевен) *гундурак*, (Странџа) *канканджур*, ј.-буг. (Родопи) *поганци*, *караконджо*, *калакандур*, *каракандзер*, *конджуре*, *бабугери*, *опачинки*, ср.-родоп. *поганец*, *буганец*, (Харманли) *нощенски*, ј.-з.-буг. (Неврокоп) *вънкашни*, (Драмско) *вонкашно*, арум. *carcándzal*, *carcandzali*, алб. *karkanxóll*, грч. *o'i καλλικαντζαρος*, *καληκάντσαρος*, *καλκάτσαρος*, *κοληκάντσαρος*, *λυκοκάντσαρος*, ј.-грч. *λυκάνθρωποι*.
4. Покладно маскирање, коледари: и.-срп. (Млава) *кољендаши*, влашки (Бор) *колиндреци*, (Ресава) *коледари*, *коледарци*, *колеђарке*, *колеђанке*, (Пирот) *коледаре*, *колеџање*, ј.-и.-срп. (Лесковачка Морава) *коледани*, *колеђани*, *алосници*, *алосани*, *уолани*, *оале*, *оле*, ј.-срп. *коледари*, с.-срп. (Потисје) *коринђаши*, мак. *русалии*, *калушари*, с.-мак. (Скопска Котлина) *коледари*, буг. (Босилград) *коледари*, *коледжани*, *джамалари*, (Пловдивско) *коледари*, родоп. *коледари*, *коледарци*, *коледаше*, родоп. (буг.-муслим.) *джамала*, *джумала*, *деве*, з-родоп. *бабугери*, рум. *băbării*, *corindători*, (види такође НОВУ ГОДИНУ 5. ПОКЛАДЕ 3.)
5. Предводник маскираних: з.-и.срп. *дедац*, ј.-срп. *дедица*, родоп. *чотора*, *чоторбашия*, *войвода*, *командаджия*, рум. *primicer*, *birăul*, *tată de bute*, *tartorul băieţilor*.
6. Коледар који благосиља: и.-буг. *благословник*, *наречняк*, *мармарин*, *поп*, рум. *popa slujeşte colacu*, *popirea colacului*.
7. Песма коју изводе коледари: рум. *colinda*, *corinda*, (Олтенија) *pro(o)rocea*, ј.-грч. *κάλανδα*.

8. Пар маскираних у ликове мушкарца и жене: ј.-и.-срп. *младожења* и *снашка*, *баба*, з.-буг. (Софийско) *старец* и *баба*, (Босилград) *дедица* и *баба*, *младоженец* и *невеста*.
9. Палица, штака с којом иду маскирани: буг. (Пловдивско) *коледница*, *коледничка*, *тоега*, *твяга*, родоп. *коледница*, *сурвачка*, рум. *topuzgană*, *colindă*, арум. *buzdugan*. (види такође НОВУ ГОДИНУ 6.)
10. Место сахране маскираних, убијених у боју међу групама учесника опхода: ј.-срп. (Поморавље, Косово) *коледарско гробље*.
11. Коледари – деца: и.-буг. *коледарчета*, с.-з.-буг. (Лом) *кофръженци*, с.-в.-буг. (Разград) *малки колади*, з.-буг. (Софијско) *малото коледо*, (Светиврачко) *пивкари*, (Пловдивско) *коледарчета*, *славикарчета*, рум. *piţărăi*, *colindători*, *colindreţi*, *cocuţători*.
12. Обичај дечијег коледарења: и.-срп. (Пирот) *коледа*, буг. *коледуване*, с.-и.-буг. *хоцане*, *кълцанка*, с.-буг. (Лом) *потрътица*, (Светиврачко) *пивкане*, рум. *după colaci*, *cu apitura*, грч. [*Kolianda*].
13. Дренов (ређе дубов, буков, орахов) прут, палица коју носи коледар-дете: и.-срп. (Пирот) *шумка*, мак. (Прилеп) *колендарче*, (Охрид) *клюкалче*, (Егејска Македонија – Костурско) *палицата*, *топусче*, с.-з.-буг. *кофръжалка*, Светиврачко *топуз*, з.-буг. (Софијско) *коледарка*, и.-буг. *коледница*, рум. *colinda*, *colinda-bîtu*, *ciocane*, грч. [*Kolianda*]. (види НОВУ ГОДИНУ 6.)

БАДЊЕ ВЕЧЕ И БОЖИЋ

1. Бадњи дан: срп. *Бадњи дан*, ј.-з.-буг. *Коледа*, с.-з.-буг. *Малка Коледа*, (Пловдивско, јужно од реке Марице) *Су*(*х*)*а Коледа*, (Пловдивско северно од реке Марице) *Малка Коледа*, родоп. *Суха Коледа*, *Детешка Коледа*, *Малка Коледа*, *Колада*, *Колда*, *Вуджук*, и.-буг. *Колада*, *Суха Колада*, *Бъдни вечер*, *Каден вечер*, (Плевен, Лом) *Крачун*, з.-буг. (Софијско) *Манечкото Коледо*, *Малото Коледо*, (Дупнишко) *Наятка*, (Ћустендилско) *Багни вечер*, мак. (Разлог, Скопље, Прилеп, Охрид) *Коледа*, (Кукуш) *Бъдник*, (Дебар) *Бодник*, рум. *Crăciunul*, *ajunul Crăciunului*, *colinda*, *bodnic*, алб. *kollendrë*.
2. Бадње вече: срп. *Бадње вече*, с.-з.-буг. *Бъдня вечер*, буг. (Пловдивско) *Бъдни* (*Бъдна*) *вечер*, *Бъдник*, *Голяма вечеря*, и.-буг. *Бъдни вечер*, *Каден вечер*, трач. *Вечерна*, з.-буг. *Кадилка*, *Наятка*, *Богата вечеря*, родоп. *Бъдна Вечер*, з.-родоп. *Първа кадилъка*, алб. *dittë koléndrabët*.
3. Божић: срп. *Божић*, и.-срп. (Д. Милановац) *крачун*, с.-и.-срп. и с.-буг. (Власи) *крачун*, з.-буг., ј.-з.-буг. *Божич*, родоп. *Божук*, балкан., мизијски, родоп. *Коледа*, и.-буг. *Колада*, рум. *Crăciun*, *colind*, *Născut*, алб. *Krishtlindje*, *Kershendella*, *Kullanat*, *Kolendre*, с.-алб. *Mjedis i dimnit* ’средина зиме’.
4. Ноћ пред Божић: с.-алб. *Natë këndellja*, *Nata e Buzmit*.
5. Деца која се рађају ноћ пред Божић и, стога, према народним представама способна да препознају нечисту силу: буг. (Пловдивско) *съботничави*, *самодиви*, *въпири*, *джънгъловчета*, *караконджули*.
6. Спаљена цепаница, дрво, пањ ноћ пред Божић.

----1) Једна цепаница спаљена пред Божић (или «главна» међу осталима): срп. *бадњак*, (Ресава, Пирот) *бьдњак*, ј.-срп. (Косово) *бањак*, црног. (Бока Которска) *весељак*, с.-мак. (Скопска Котлина) *бадник*, *будник*, ј.-мак. (Мариово)

бадниковица, буг. *бадник*, з.-буг. *бъгняк*, *бъдникойца*, *чикор*, з.-буг. (Шопи) *набъдник*, (Ћустендилско, Благоевградско) *прекладник*, ј.-з.-буг. (Неврокоп) *бабка*, *дедник*, родоп. *бъдник*, *чатук*, и.-буг. (балк. Котел?) *коладник*, рум. *pot de Crăciun*, *călindău*, алб. *Buzi*, *Buzem*, *buzmi bujar*, *kërcuni*, *kërcú*, грч. [*Skarkantzalos*].

----2) Цепаница коју спаљују заједно са «главним» бадњаком: црног. (Зета) *бадњачица*, и.-срп. (Ресава) *бадњачица*, *женски бадњак*, црног. (Бока Которска) *придавак*.

----3) Невелике цепанице («деца») које спаљују заједно са главним «бадњаком»: и.-срп. (Ресава) *бадњачићи*.

----4) Задебљали крај бадњака – «глава»: (Зета, Лешкопоље, Ријечка Нахија, Малешево) *глава*, (Бока Которска) *глава*, *коријен*.

----5) Удубљење у бадњаку – «уста» кроз која се «храни» бадњак: црног. (Зета) *уста*.

----6) Део бадњака на месту где је дебло преломљено на рубовима дрвета: ц.-срп. (Гружа) *брада*.

----7) Човек, који свечано уноси бадњак у дом: ј.-срп. *бадњакчија*, црног. (Зета) *бадњоносац*.

7. Обредни хлеб.

----1) Велики хлеб – главни обредни хлеб, који се пече на Бадњи дан за ритуалну трпезу навече на Бадње вече или за обед на Божић, у који се замесе дрвца, зрна (симболи здравља, летине, домаћих животиња) или/ и новац ради одређивања усуда, среће сваког члана породице: срп. *чесница*, и.-срп. *чесница*, (Зајечар) *срећа*, (Бољевац) *срећка*, (Пирот) *кравај*, ј.-и.-срп. *кравај, погача* (и друга «општа» именовања), с.-мак. *бадник*, црног. (Бока Которска) *бадњача,* ј.-з.-буг. *пита*, *колак*, *погача*. (види такође НОВУ ГОДИНУ 3.1.)

----2) Велики хлеб са украсима на површини: и.-срп. (Зајечар) *вечерњача*, (Ресава) *навечери*, (Алексинац) *вечерња*, (Вране) *вечерна*, (Велики Извор) *бадњак*, ј.-и.-срп. *кравај*, ц.-срп. (Шумадија) *колач*, ј.-срп. (Косово) *велики колач*, мак. (Скопска Котлина) *вечерњак*, з.-буг. *вечерна, вечерник*, *вечерница*, *вечерня*, (Благоевград) *наядка*, (Пловдивско) *буговица*, *бугувица*, *богова*, *бугув*, родоп. *вечерня*, *харман*, *кукла*, *кирда*, *боговица*, *шарен колак*, грч.? (види такође НОВУ ГОДИНУ 3.2.)

----3) Хлеб намењен за «поклон новорођеном Богу»: и.-срп. (Хомоље, Бољевац) *повојница*, (Тимок) *колач младоме Богу*, ј.-и.-срп. *крсник*.

----4) Мањи хлебови који се пеку у облику животиња, предмета домаћинства и оруђа за рад: и.-срп. *закони*, *закончићи*, *законице*, з.-буг. (Софијско) *бъдняци*, с.-з.-буг. *кофръги* (sg. *кофръг*, *кофриг*), грч. *Χριστόψωμα*.

----5) Хлеб с хришћанском симболиком на површини коре: и.-срп. *литургија*, *поскур*, с.-з.-буг. *кръсташ*, *литургия*, *параклис*, *светец*, *черковник*.

----6) Хлеб испечен ради даривања коледара: ј.-и.-срп. *коледарски кравај*, и.-срп. (Ресава) *колећанка*, буг. *благословник*, *наречняк*, *вит-превит кравай*, буг. (Пловдивско) *кравај*, *момин кравај*, *колак*, рум. *turtă*, *colinde* (pl.). (види такође НОВУ ГОДИНУ 3.7.)

----7) Хлеб који се пече ради даривања деце коледара: и.-срп. (Пирот) *колеџанка*, буг. *кравайчета*, *колачета*, *превитаци*, *кофръги*, рум. *colindeţi*, *coci*, *boboneţi*, *piţărăi*, *colac* (sg.), *pup*, (sg.), алб. *kolendre*, *kulana*, грч. *κόλλαντον*, *κόλετρα*.
----8) Хлеб који се пече ради даривања «полазника»: војвођ. *полаженико*в *колач*, *радованов колач*, и.-срп. (Ресава) *положаоник*, *полазник*, *походник*.
----9) Хлеб који се пече за вола (волове) у дому: и.-срп. *волови*, з.-срп. *волујача*. (види такође НОВУ ГОДИНУ 3.8.)

8. Први долазак страног човека, самог домаћина или поштоване животиње у дом на Божић, Нову годину, у улози «високог госта».

----1) Човек који први долази за Божић (или за Нову годину) и доноси дому срећу: ц.-срп. (Гружа) *Радован*, и.-срп. *полазник* (*полажајник*, *полаженик*, *положња*), (Ресава) *походник*, (Вратарница на Великом Извору) *клоца*, (Млава) *квочка*, (Буџак) *пиле*, (Пирот) *подлажа*, ј.-и.-срп. (Лесковачка Морава) *полаженик*, црног. (Зета, Љешкопоље, Ријечка Нахија) *полазник*, *полазничак*, *полажајник*, рум. *polaznic*?, грч. ? (види такође ДАН СВ. ВАРВАРЕ 2.; БАДЊИ ДАН и БОЖИЋ 8.)
----2) Животиња (вол, овца, коњ, петао) које уводе у дом за Божић ради прибављања среће дому у следећој години: и.-срп. *полазник* итд. (види такође тачку 8.1.)
----3) Процес посећивања дома који обавља човек доносећи срећу: и.-срп., црног. (Зета) *полазити* (*полажење*, *полажња*, *положња*), ј.-срп. (Лесковачка Морава) *полажња*, с.-грч. *ποδάρκιασμα*, *ποδάρκιασε*.
----4) Радње «полазника» с огњем, угљевљем у огњишту («превртање», «разгртање», угљевља, ватре): и.-срп. *пилати*, *чарати*, *џарати* (*ватру*), грч. ?

9. Животиња одређене врсте, пола, узраста коју кољу и пеку за ритуалну трпезу за Божић: и.-срп. *печеница* (*печењак*), (Хомоље) *печеница*, *божитњак*, (Бољевац) *божићњар*, (морав.) *божићар*, *божићњар*, *божићарац*, црног. (Бока Коорска) *пекна*, *божура*, (Зета) *божићњак*.

----1) Глава печене животиње, коју остављају до Нове године: и.-срп. (Алексиначко Поморавље) *васуљица*.

10. Ломача која се пали од св. Игњата до Божића свако јутро: срп. (Сиринићка Жупа) *ранило*.
11. Ломача која се пали за Божић: и.-срп. *олалија*, грч.? (види ПОКЛАДЕ 8.)

НОВА ГОДИНА

1. Назив празника: срп. *Мали Божић*, *Млади Божић*, црног. (Кучи) *Женски Божић*, ј.-срп. *Васуљица*, мак. *Василица*, *Св. Васил*, *Сурва*, буг. *Сурваки*, *Васильовден*, *Нова година*, з.-буг. (Ћустендилско) *Сурова година*, *Василица*, (Пловдивско) *Сурва*, *Сурава*, *Василовден*, *Васиљовден*, *Васил*, *Нова година*, родоп. *Сурвак*, рум. *Sfîntu Vasile*, *Sfîntu Vasilii*, *Sîn Văsiu*, *Anul-nou*, *Cap de an*, *Crăciunul mic* »мали Божић«, *Fratele Crăciunului* «брат Божића», алб. *Viti i Ri.*

2. Обредна вечерња трпеза уочи празника: буг. (Пловдивско) *бъдник*, *мръсна*, *бъдна вечер*, родоп. *кадилка*.
3. Обредни хлеб.

----1) Велики хлеб или пита, који се пече за новогодишњу трпезу (или за трпезу уочи Нове године) и у који се замесе дрвца, зрна (симболи здравља, стоке, летине, итд.) и/или новчић ради одређивања судбине, среће сваког члана породице: ј.-срп. *бареница*, *бараница*, *попареница*, буг. (родоп.) *клин*, *булгурница*, *василъова баница*, *сурвена баница*, и.-мак. *Света Василъева погача* арум. *pită*, *pituroáne*, алб. *byrek*, *kulaçe*, грч. *βασιλοπίττα*, *βασιλόπηττα*.

----2) Новогодишњи хлеб без знакова за гатање: родоп. *шарен колак*, з.-родоп. *боговица*, и.-родоп. *вечерня*.

----3) Велики хлеб (често од кукурузног брашна), цртеж који се прави цевчицама од зове (при печењу добијају се лоптице којима се затим храни стока за здравље): ј.-срп., црног. *василица*, *василица*, и.-срп. (Ресава) *василица*, *шарена проја*, *троша*.

----4) Хлеб (или каша) – дар медведу: и.-срп. (Ресава) *мечки повојница*, ј.-срп., с.-мак. *мечкина повојница*, (Скопска Котлина) *мечкина исповеница*, ј.-алб. *arushkë*.

----5) Мањи хлебови које се пеку «за покој душа умрлих»: и.-срп. (Хомоље) *василице*.

----6) Мањи хлебови намењени деци: и.-срп. *василчићи*, (Власи) *бабице*.

----7) Хлеб за даривање коледара: ј.-и.-срп. (Лесковац) *сироварски кравај*.

----8) Хлеб за вола у дому: грч. (о-в Карпати) *βονόπιττα*, (о-в Скирос) *βοδόκλορα* (види такође БАДЊИ ДАН и БОЖИЋ 7.8.)

4. Обичај новогодишњег коледовања (са његовим пропратним ритуалима «орања», «сетве» и др.): и.-срп. *коледа*, буг. *сурвакане*, рум. *pluguşorul*.
5. Маскирани за Нову годину: ј.-и.-срп., и.-срп. *суровари*, *сировари*, мак. *суровари*, *сировари*, *василичари*, *бабугери*, *џамалари*, *џаламари*, (Битола) *бобари*, *бабари*, с.-мак. (Кумановско) *василичари*, *џаламари* з.-буг. *сурвакари*, *коледжане*, *джемаларе*, *деди*, *дедици*, *старци*, *бабугери*, *станченари*, *ешкари*, *чауши*, *василичари*, буг. (Пловдивско) *суруфкари*, *суркувари*, *сурвари*, *сурваци*, *василари*, родоп. *сурвакари*, *сурвари*, родоп. (буг.-муслим.) *джамала*, *джумала*, *деве*.
6. Дрвена палица, штака (обично дренова) с којом иду маскирани, коледари: буг. *сурвачка*, *суровица*, *сурва* и др., *василичарка*, (Пловдивско) *суркувница*, *сурвака*, родоп. *сурвачки*, *суровалки*, *сурватки*, рум. *sorcova*, грч. *χλωρός*?
7. Врачање с испуштањем прстена (или других предмета) у суд с водом: буг. *ладуване*, (Софијско) *топене на пръстени*, (ср.-с.-буг.) *дайлада*, *тъйлада*, (Пловдивско) *тайлада*, *дайлада*, *парен петел*, рум. *Vergelul*.

УОЧИ БОГОЈАВЉЕЊА (5. I/ 18. I)

1. «Дан крштења»: срп. *Крстовдан*, ј.-и.-срп. *Најетка*, *Нетка*, *Препос*, мак. *Водокръст*, *Попова Коледа*, *Неядка*, з.-мак. (Струга) *Водопост*, буг. (Пловдивско) *Попова Коледа*, *Кръс*, *Корц*, родоп. *Кръста*, *Кърст*, *Корст*, *Кръстици*, *Попова Коледа*, *Ниядка*, рум. *ziua Crucii*, *cîrstovul* (*villor*), *ajun Bobotezei*.

2. Обичај опхода домова који врше девојке изгонећи зле духове: буг. (Тирновско) *Совойница*, *Сивуйница*.

БОГОЈАВЉЕЊЕ ИЛИ КРШТЕЊЕ (6. I/ 19. I)

1. Назив празника: срп. *Богојављење*, црног. *Водице*, мак. *Водици*, *Мъжки Водици*, *Богојавление*, (Струга) *Мошки Водици*, *Водокрст*, буг. *Йордановден*, *Водици*, *Водокръщи*, *Богоявление*, з.-буг. (Ћустендилско) *Богоявление*, *Иорданов денъ*, (Пловдивско) *Водици*, *Йордановден*, *Ярдановден*, *Кърс*, родоп. *Водици*, *Одици*, *Убици*, рум. *Botez*, *Botezu-Domnului*, *Apă-Botează*, *Bogojevlenie*, грч. дијал. *ἡ βάφτισι*.
2. Обичај опхода домова који врше процесије момака или лепо обучених девојака: и.-срп. *краљеса*, *крлаљеса*, *бобочеазе*, мак. *водичарки.*

ДАН ЈОВАНА КРСТИТЕЉА (7. I/ 20. I)

1. Назив празника: мак. (Скопље, Прилеп) *Женски водици*, буг. *Ивановден*, рум. *Iordanul al babelor*, *ziua* (*a*) *babelor*, *a femeilor*, *cumetria*, *tontoroiul femeilor*.
2. Маскирани (у стару одећу, јарећу кожу) који на тај дан врше опходе домова и плаше сељане: с.-грч. *μπαμπόγεροι*. (види ПОКЛАДЕ 3.).

«БАБИН ДАН» или ДАН СВ. ДОМИНИКЕ
(8. I / 21. I)

1. Назив празника: буг. *Бабинден*, ’Дан бабице’, рум. *sf. Domnica*, (Бесарабија) *ziua babelor* ’празник старица’, грч. ?
2. Ритуално позивање бабице у дом за празник: буг. (з.-родоп.) *бабиндоване*, *бабоване*, *бабуване*.
3. Дар бабици – предмет у облику фалуса, направљен од празилука, кобасице. итд.: грч. (трач., мак.) [*schema*].

ДАН СВ. АТАНАСИЈА (18. I/ 31. I)

1. Назив празника: буг. *Атанасовден*, *Танасов ден*, *Среди зима*, рум. *Antanasiile* (16, 17. и 18. јануар), рум. *Tănase de ciumă* ’кужни Атанасије’, *Tănase şi Chirică*.
2. Следећи дан када се строго придржавају низа забрана да се не би разболели или умрли: буг. *Св. Черна*, *Баба Черна*, *Черни веруги*, *Черняй*, *Черен празник*, *Света Черква*.

ТРИФУНОВ ДАН (1. II/ 14. II)

1. Назив празника: буг. *Трифоновден*, *Трифон зарезой*, *Трифон пияница*, *Трифон Чипия*, (Пловдивско) *Трифон зарезан*, *Пръв Трифон зарезан*, *Трифоновден*, родоп. *Трифун*, *Трифуня*, *Зарезан*, рум. *sfîntul Trifon*, *Trif nebunul* ’луди Трифун’, *Trifonul viermilor*, *lăcustelor* ’Трифун црва, зрикаваца’.

СРЕТЕЊЕ (2. II/ 15. II)

1. Назив празника: срп. *Сретење*, рум. *Intîmpinarea domnului*, *Sretenie*, *Strătenie*, *Ziua ursului* ’Медвеђи дан’, грч. *ἡ Ὑπαπαντή* ’сусрет’, *Μυλιαργουσα* ’празник млина’.

СИМЕОНОВ ДАН (3. II/ 16. II)

1. Назив празника: буг. *Смион бележник*, *Смион забележник*, грч. *Συμεών*.

ХАРАЛАМПИЈЕВ ДАН (10. II/ 23. II)

1. Назив празника (празнује се ради избегавања болести): буг. (Пловдивско) *Харалампи*, (*Х*)*Аралаанбей* итд., *Чумин денъ*, родоп. *Арала*, *Хараламбо*, *Харалан бей*, рум. *sf. Haralambie*.

СВ. ВЛАХ (11. II/ 24. II)

1. Назив празника («Крављи празник» и др.): ј.-и.-срп. (Буџак) *Власи*, *говеђа слава*, *празник за волове*, (Лужница и Нишава) *Власов дан*, буг. *Власовден*, *Волов запор*, (Неврокопско, Панађурско) *Муковден*, (Пловдивско) *Власовден*, *Муковден*, *Муканица*, родоп. *Власи, Власувица*, *чифчийски празник*, с.-родоп., и.-родоп. *волски празник*, рум. *sf. Vlasie*.

ДОЛАЗАК ПРОЛЕЋА – ПРВИ МАРТ (код Албанаца – 1. или 14. марта)

1. Назив дана: и.-срп. *Мартин дан*, (Пирот) *Баба Марта*, црног. *марач*, з.-мак. (Дебар, Охрид) *летник*, буг. *Баба Марта*, *Мартеница*, балк. (Ловеч, Тројан) *Първа Марта*, *Чер ден Мартин*, родоп. *Първа Марта*, *Стара Марта*, *Марта*, рум. (*baba*) *Dochia*, *baba Marta*, *Dochie cu caprele*, *Mărţişor*, *Dragobete*, *Cap de* (*primă*)*vară* ’глава пролећа, лета’, алб. (Љум) *dita e verës*.
2. Украси од разнобојног конца који се носе тај дан на рукама и одећи, привезују животињама итд.: буг. *мартеница*, *марта*, *мартенка*, *кичилка*, *байница*, *гадалушка*, родоп. *мартеница*, *байница*, рум. *mărţişor* [с новцем], грч.?

ПРВИ или ПОСЛЕДЊИ ДАНИ МАРТА (3 дана или 9-12)

1. Назив првих (последњих) дана марта повезаних са оштрим захлађењима у тим данима и легендама о расрђеној «баба Марти» (или о другом пролећном месецу) која је узела у зајам неколико дана од зимских месеца: срп. *бабини укови, бабини позајменици*, *бабини козлићи*, *бабини јарци*, (Лесковачка Морава) *зајемци*, *бабини дни*, (Косово) *узајмице*, мак. (Ђевђелија) *заимени дни*, *бабини дни*, буг. *заемни дни*, *заемници*, *бабини дни*, (Ћустендилско) *трите баби*, *заемляци*, родоп. *бабини дене*, *броени дни*, рум. *zilele babei*, *Baba Dochie*, *Baba Marta*, *babale*, *cojoace*, *vîntoase* ’ветровито’, алб. *plakat* ’три хладна дана крајем марта’, с.-грч. *Δρύμιαις*. (види ПРВИ ДАНИ АВГУСТА 1.)
2. Митска бића која живе у води у облику жена и која се активирају у трима првима, трима средњима или трима последњима данима месеца марта (а такође и у првим данима августа): грч. *Δρύμιαις*, *Δρύμαις*, *Δρύμναις*.

ЧЕТРДЕСЕТ МУЧЕНИКА (9. III/ 22. III)

1. Назив дана: срп. *Младенци*, и.-срп. (Нишава) *Св. четирес*, *Св. Младен*, (Пирот) *Св. Младен*, буг. *Св. четирисе*, з.-буг. *Младенци*, родоп. *Свето четирсет*, *Светото*, *Женска Цаца*, родоп. (буг.-муслим.) *Невруз*, *Нифруз*, *Кърчибук*, *Март дукузу*, рум. *moşii*, *sfinţi Mucenici*.
2. Ломача на тај дан: и.-срп. *рана*, *ранило*, (Бољевац) *рана*.
3. Земичке, плетенице (не више од 40) које се пеку за празник: срп. *младенчићи*, и.-срп. (Пирот) *младенче* (sg.), *младенчек* (sg.), *кравај* (sg.), *младенчичи*, з.-буг. *младенци*, родоп. *тенурки*, рум. *sfînţişori*, *măcinici*, *măcenici*, *bradoşii*, *bradoşi*, *maje*.

БЛАГОВЕШТЕЊЕ (25. III/ 7. IV)

1. Назив празника: срп. *Благовести*, буг. (Пловдивско) *Благовец*, *Благовещени*, родоп. *Благовец*, *Благовес*, рум. *Bunăvestire*, *Blagoveştenie*, *ziua cucului*, алб. *vangjelizmoj*.
2. Ломача на тај дан: и.-срп. *рана*, *ранило*, Срем *ранило*.

ПЕТАК ПРЕД ЂУРЂЕВДАН (23. IV/ 6. V)

1. Назив празника: срп. *Ђурђевдан*, и.-срп. *Џурџевд'н*, *Џурџовд'н*, буг. *Гергьовден*, *Гергевден*, *Джурджовдън*, буг. (Пловдивско) *Гергевден*, *Гъоргьовден*, рум. *Sf. Gheorge*, *Sîngiorgiul marhălor*, *Paştele vitelor*, *ziua prooruli*, алб. *Shen-Gjergji*, *Shnjergji*, (Љум) *krye e motmotit*, 'почетак године', *festa e verës* 'празник лета'.
2. Празнични кравај: буг. *боговица*, *колак*, *кравай*, *пита*, (Пловдивско) *буговица*, *колак*, *кошара*, родоп. *гергъовски колак*, *боговица*.
3. Хлеб у форми прстена (кроз који се врши прва мужа): с.-и.-срп. *сточни поскур*, *проскур*, *сточни колач*, *киселица*, рум. *colacul oilor*.
4. Жртвена животиња: и.-срп. (Пирот) *џурџил*, буг., алб. *kurban*.
5. Прва мужа: и.-срп. *премуз*, з.-буг. *премуз*, *премлаз*, *предой*, *музница*.
6. Следећи дан: буг. *Ранополия*, *Поле-рани*, *Напус*, *Разпус*, *Гергьов брат*, (Пловдивско) *Ранополия*, *Полерания*, *Ранипоне*, *Гергюв брат*.

ДАН СВ. ЈЕРЕМИЈЕ (1. V/ 14. V)

1. Назив празника: и.-срп. *Св. Јеремије*, (Пирот) *Јеремија* буг. *Еремия*, *Ермия*, *Ирима*, *Ирминден*, *Зъмски ден*, буг. (Пловдивско) *Ирминден*, *Ирмия*, родоп. *Ирминден*, *Иримия*, рум. *Armindenul*, *Armendin*, *Armindin*, *Armender*, *Băiţu*, *Răiţu*, *Maiul*.
2. Обредна зелен којом се на тај дан украшавају врата, прозори: рум. *arminder*, *arminden*.

ДАН СВ. КОНСТАНТИНА И ЈЕЛЕНЕ (21. V/ 3. VI)

1. Назив празника: буг. *Света Елена и Константин*, *Света Еленка и Костадинка*, родоп. *Костадиновден*.
2. Учесници обредних игара и поворки које се изводе тог дана: буг. и.-трач. *настинари*, грч. и.-трач. [*Anastenarides*].

ДАН СВ. ВАРТОЛОМЕЈА (11. VI/ 24. VI)

1. Назив празника («Громоубитачни, градов дан»): ј.-и.-срп. *Св. Вратолома*, буг. *Вартоломей*, *Вартмоляй*, *Варти-удри*, *Варти-ломи*, *Вартолом*, (Пловдивско) *Варти-пух*, *Варти-сучи*, *Варти-удри*, родоп. *Вартиудри*, *Варти-сучи*, рум. *Bartolomeiul*, *Vîrtolomeiu*.

ДАН СВ. ВИДА (15. VI/ 28. VI)

1. Назив празника: срп. *Видовдан*, ј.-и.-срп. (Буџак) *Миштровдан* ’Мишји дан’, буг. *Видовден*.

ИВАЊДАН (24. VI/ 7. VII)

1. Назив празника (дан »скупљања траве» и др.): срп. *Ивање*, ј.-и.-срп. *Биљобер*, *Ивањдан*, буг. *Енъовден*, *Янъовден*, *Иванден*, *Иван Бильобер*, *Св. Иван Летни*, *Среди лете*, буг. (Пловдивско) *Еньовден*, *Яньовден*, рум. *sînzîene*, *sîmzănii*, *drăgaica*, алб. *Shëngjinat*, *flakadajt* ’дан пламена’, грч. *άη Γιάννη Λιοτρόπις* ’Иван-Сунчевповратник’, (о. Хиос) *Φανιστής* ’сјајни’, (Афини) *Λαμπαδάρης* ’светитељ’.
2. Ломача у навечерје тог дана: з.-срп. *крес*, *лиле*, ц.-срп. (Гружа) *крес*, буг. (трубе у Странџи, Варни, Трнову, Ловешу, Пирину) *яньов огън*, грч. мак. *φωτιαΐς*, (Халкидики) *паракам’νολ*?
3. Обичај девојачких опхода поља с малом девојчицом на плећима: ј.-буг., трач. (Пловдивско, Старозагорско, Бугарско, Родопи, Странџа, Сакар), с.-и.-буг. *Енъова буля*, *Яново буле*, *Яновче*, *Еня*, *Енъо*.
4. Мала девојчица – централина фигура дечијих опхода на тај дан: грч. (мак., трач.) *ή καληνύτσα* [калиница] ’лепотица’.
5. Одрасла девојка – предводница девојачких опхода – која пева и игра ритуалне песме: буг. *драгайка*, и.-рум. *drăgaica*.
6. Гатање с предметима који се спуштају у воду: грч. *ό κλήσωνας*. (види такође НОВУ ГОДИНУ 7.)
7. Игра Сунца на тај дан: буг. *играе*, *трепти*.

Покретни празници ускршњег циклуса

ПОКЛАДЕ

1. Покладна недеља: срп. *Покладе*, *Сирна* (*Сиропусна*) *недеља* и.-срп. (Ресава) *Покладе*, *Бела недеља*, (Пирот) *Сирница*, ј.-срп *гладна недеља*, мак. *проштена недеља*, *карневал*, буг. *Сирна неделя*, *Сирница*, *Простена неделя*, *Крива неделя*, з.-буг., родоп. *Прошчани поклади*, *Прочка*, *Пустовете*, *Ората*, *Орадие*, (Бобошево) *Прочка*, (Ћустендилско) *Бела неделя*, и.-буг. *Сирница*, *Сирни заговезни*, *Сирни заговелки*, *Заговялка*, ј.-з.-буг. *Сирна запошка*, (Пловдивско) *Сирна*, *Сиринска*, *Сиришна*, *Сиропосна*, *Сиреница*, рум. *săptămîna albă* ’бела недеља’, *săptămîna nebunilor* ’недеља лудих’, *cîrneleagă*, грч. *ό Τυροφάγος* ’сирна’.
2. Последњи дан (или последња ноћ) поклада: ј.-срп. *Прочка*, и.-срп. *Покладе*, *Беле покладе*, *Проштене покладе*, буг. *Сирни заговезни*, и.-буг. *Сирница*,

Сирни заговелки, з.-буг. *Сирни поклади*, *Прошчани поклади*, *Прочка*, ј.-з.-буг. *Сирна запошка*, родоп. *сирница*, *стрельница*, *прошки*, *пустове*, *ората*, *орадие*, грч. *Τυρινή*, *Κυριωιή της Τυρινης*.

3. Маскирани за покладе: срп. *маскаре*, *машкаре* итд. (од *маска*), *олалије*, *оле*, ј.-и.-срп. *бабани*, *бабари*, *бабучари* итд., *мечке*, *мечкари*, црног. *маскаре*, *машкаре*, *кораче*, *суррати*, (Рисан) *ђедови*, мак. *бабани*, *бабугери* итд., *джамалари*, *прочкари*, *карневали*, *мечкари*, буг. *кукери*, *кукове*, *старци*, *бабугери*, *бабушари*, *арапи*, *сурати*, *песяци*, *калугери*, *камилари*, *джамалари*, *джумали*, ј.-буг. *кукери*, (Пловдивско) *старчинари* (*станчинари*), *старци*, *джумали*, *джамали*, *кукове*, *куци*, *харапи*, *карнавале*, *мешарате*, ср.-родоп. *старци*, *пусни старци*, родоп. *песяци*, *дракуси*, *буганци*, *сурати*, *бабаци*, *дейове*, *бабушари*, *зибеци*, *шумари*, *цуцори*, *дервиши*, *арапи*, ј.-родоп. *карнавали*, *колугери*, *бабугери*, грч. [*Koukouyeroi*], [*Maskarades*], [*Karnávaloi*], [*Kalogheroi*].
4. «Мушки» лик који прати «жену»: срп., мак. *дед*, ј.-и.-буг. (Трново) *кукер*, (Пловдивско, Пазарџик) *дядо*, (Пловдивско) *младоженец*, родоп. *зетят*, *старецът*, грч. ?
5. «Женски» лик у процесији (мушкарац обучен у женску одећу): срп., мак. *баба*, ј.-и.-буг. (Трново) *баба*, (Пловдивско, Пазарџик) *баба*, (Пловдивско) *булка* (*невяста*), родоп. *булка*, *ханъма*, *кадъна*, *баба*, *лазарка*, грч. ?
6. Палице, штаке с којима ходају маскирани: родоп. *джоп*, *калъчка*, *сабя*.
7. Покладна лутка: црног. *карневал*, грч. ?
8. Ломача (или обичај паљења ломаче и ритуали с тим у вези) последњег дана поклада: ц.-срп. (Шумадија) *љарга*, и.-срп. *алалија*, *олалија*, *привег*, *привек*, *привеј*, *марга*, (Хомоље) *алалија*, *велика ватра*, *света ватра*, *освећена ватра*, *привег*, (Свилајнац) *љевка*, (Деспотовац) *првеци*, (Бољевац) *рана*, буг. *купни*, *кладни* (*огньови*?), ј.-срп., ј.-и.-срп. *каравештица*, *крлавештица*, *калавештица*, с.-и.-буг. *олелия*, и.-буг. *олелия*, *пълелия*, *ойдалелия*, *вълелига*, ј.-з.-буг. (Разлог) *гаро*, з.-родоп. *стрельница*, родоп. (Чепино) *гаганица*, (Радилово) *сирница*, (Гугутка) *папагашка*, (Царева пољана) *лисница*, (Смољан) *орада*, *орадия*, (Пловдивско) *улълия-булълия*, *лисник*, *урбълка*, *голяма сирница*, рум. *alimori*, *privegiu*, *hadaiţă*, *hodaize*, *opaiţi*, грч. ?
9. Буктиња коју сваки момак у селу врти последњег дана (или током последње недеље) пред Велики пост: и.-срп. (Бољевац) *олалија*, (Пирот) *машала*, *оратница*, *олалија*, ј.-и.-срп. (Лесковачка Морава) *вртешка*, *ораталка*, (Лужница) *оратница*, з.-мак. (Струга) *лапърда*, з.-буг. *оратник*, *оротник*, *оврътник*, *ората*, (Дупница) *ората-копата*, балк. (Пазарџик) *фенер*, (Панађуриште) *рукла*, *самодивски огън*, (Тројан) *оруглица*, (Пловдивско) *куркулник*, *оратник*, *румбълка*, *руглица*, *ругювица*, трач. *паликош* [корпа са сламом на високој мотки], (Тројан, Тетевен) *урбалки оруглица* [корпа са сламом на високом дрвету].
10. Огњене стреле које одапињу последњи дан поклада: (Родопи, Тракија, Добруџа) *стрели*, *чавги*, *пярници*, *бутурници*, *пайдутки*, *курици*, *сусамници*, родоп. *чавгар*, *чавга*, (Пловдивско) *курици*, ј.-з.-буг. (Пирин) *главници*, *главни*, *стрели*, *огнени топки*, рум. ? грч. ?

11. Такмичење, игра с окаченим јајем изнад стола, које има право да поједе онај ко га ухвати зубима: ј.-срп., и.-срп. *ламкање*, *клоцање*, родоп. *хамкане*, *хлацкане*, *хапкане*, *люскане*, с.-грч. *χάσκα*.

ПОСТ календарски

1. Уздржавање од употребе меса, масних и млечних производа, јаја, рибе у одређеним данима и у одређеном периоду годишњег календарског циклуса: срп. *пост*, буг. *пост*, *пусти*, *пустове*, рум. *post*, *ajunare*, алб. *të lidhuna*, *të lidhura*.
2. Назив Великог поста: срп. *Велики пос*(*т*), *Часни пост*, буг. *Великденски пост*, рум. *postul mare*, *Păresimi*, *cîsleagă*, грч. *Μεγάλη Σαρακοατή*.
3. Рукотворени календар, направљен од кромпира или лука са мноштвом пера која симболишу дане у недељи: грч. [*kukaras*].

ЧИСТИ ПОНЕДЕЉАК (први понедељак Великог поста)

1. Назив дана: срп. *Чисти понедељак*, буг. *Кукеровден*, *Куковден*, (Пловдивско) *Старцовден*, *чист*, *разметни* (*понеделник*), *виси куче*, *песи понеделник*, (Панађурско) *Рогач*, родоп. *чисти понеделник*, *пес понеделник*, *похлупен понеделник*, рум. *lunea curata*, (Добруџа) *jijeu*, грч. *'η καθαρή Δευτέρα*.
2. Обредни хлеб који се пече на тај дан у облику змије: буг. (трач.) *змиюрка*, *гущерица*.

ПРВА НЕДЕЉА ВЕЛИКОГ ПОСТА

1. Назив недеље: и.-срп. *Тодорова недеља*, буг. *Тодорова неделя*, *Тудурска неделя*, *Гладна неделя*, *Черна неделя*, *Суха неделя*, *Тримирна неделя*, *Луда неделя*, *Кукерска неделя*, (Пловдивско) *Тодоровска* (*Тудуришка*) *неделя*, *празна неделя*, родоп. *Тодорова неделя*, рум. *săptămîna neaġră* 'црна недеља', *săptămîna nebunilor*, с.-грч. *Καθαρή 'βδομάδα*.
2. Назив уторка у тој недељи, када се појављују митска бића «с оног света»: и.-срп. *Коњски уторак*, (Власи) *Marca vasilor*, ј.-и.-срп. (Буџак) *Црни торник*, рум. *marţea vaselor*, *marţea ciorilor*, *marţea trăsnerului*.
3. Назив суботе у тој недељи: ј.-морав. *Коњски велигден*, и.-срп. *Коњска слава*, (Бољевац) *Тодорица*, буг. (Пловдивско) *Тудурица*, родоп. *Тодурица*, *Конска Тодурица*, *Суха Тодурица*, *Конски празник*, рум. *sîn-Toder*, *Sîm-Toder cel mare*, *Sîmtoader cel mare* 'Велики Тодор', *sîmbăta morţilor* 'субота мртвих', *sîmbăta cailor* 'коњска субота'.
4. Митска бића која се појављују у то време у облику коња или коњаника са реповима: и.-срп. *тодорци*, ј.-и.-банат. *теодоровци*, рум. *Sîntoaderi*, *Caii lui Sîntoader*, (Банат) *Calul*(*Caii*)*lui Sîn-Toaderi*, *Sîn* (*Sîm*)*-Toaderi*.
5. Предводник тих митских бића: и.-срп. *Велики Тодор*, *Свети Тодор*, (Власи) *Sentjoder al Mare*
6. Ритуални хлеб који су пекли за митске коње: срп.-банат. *тодорчићи*, *копите* (pl.).
7. Маскирани у том периоду: и.-срп. *мали сентођери*, рум. ?

ВРБОВА СУБОТА

1. Назив празника: срп., и.-срп. *Лазарева субота*, *Лазарице*, буг. *Лазароден*, *Лазарица*, *Лазарница*, *Лазарова събота*, (Пловдивско) *Лазаровден*, *Лазар*, *Сиромах Лазар*, *Лазарова субота*, з.-родоп. *Лазарица*, и.-родоп. *Лазаря*, *Сиромах Лазар*, рум. *Sîmbăta lui Lazăr*, *Lazărelul*, *moşii de Florii*, *Sîmbăta ursului*.
2. Обичај опхода домова који врше на тај дан маскиране девојке или деца: срп. (Пирот) *лазарице*, с.-мак. *боянец*, *буенек*, *буянец*, буг. (Северна Добруџа), родоп. *лазаруване*, рум. *Lazărăl*, *Lăzărică*, грч. ?
3. Учеснице (ређе – учесници) опхода на тај дан: срп. *лазарице*, *лазарке*, *лазарће*, и.-срп. (Пирот) *лазарице*, *лазарће*, (Буџак) *катунарке*, з.-мак. охрид. (Дримкол) *лазари*, буг. *лазарки*, *лазарици*, (Пловдивско) *лазарки*, *лазаркини*, с.-грч. *Λαζαρίναις*, рум. ?
4. Предводница процесије: и.-буг. *боеница*, *водница*, *кръсница*, трач., Пловдивско *кума*, родоп. *Лазар*, пирин. *изводачка*.
5. Пар обрдних лица који представљају мушки и женски лик: з.-мак. (Дебар, Тетово) *Лазар* и *Лазарица*, буг. *боянец* и *булка*.
6. Песме које изводе учесници обреда: срп. *лазарице*, ј.-алб. *llazore*, грч. [*lazarkia*], с.-грч. *λαζαρινά*, *λαζαριώτικα*.
7. Хлеб, намењен даривању учесника (учесница) опхода: и.-срп./буг. (Велики Извор) *кукле*, грч. [*lazaros*].

ВРБОВА НЕДЕЉА – ВРБИЦА

1. Назив празника: срп. *Цвети*, *Цветница*, *Врбица*, буг. *Връбница*, *Цветница*, *Куклин ден*, буг. (Пловдивско) *Връбница*, *Цветница*, *Голям Лазар*, родоп. *Връбница*, рум. *Duminica florilor*, *Florii*, (Трансилванија) *Duminica vlăstarilor* ’недеља изданака’, алб. *djela t lulevet* ’недеља цвећа’, *djela e larit*, ’ловорова недеља’, грч. *΄η Κυρισκή του βαιου* ’палмина недеља’.
2. Освештана грана, коју после празника чувају у дому: грч. [*vaya*].
3. Општесеоска ломача на тај дан: и.-срп. *рана*, *ранило*.

ПРЕДУСКРШЊА НЕДЕЉА

1. Назив: срп. *велика недеља*, *страстна недеља*, буг. *страстна неделя*, *велика неделя*, рум. *săptămîna patimelor*, грч. *΄η εβδομάς παθητικη* ’палмова’, ’страсна’.

ВЕЛИКИ ЧЕТВРТАК

1. Назив празника: срп. *Велики четвртак*, родоп. *Велики четвъртък*, рум. *joimărele*, *joi-mare*, *joi patimelor*, *joi negru*, *joimărică*, *ziua morţilor* ’дан мртвих’, грч. *Μεγάλη Πέφτη*.
2. Страшно биће женског пола које се појављује тога дана да би казнило невеште преље: рум. *Joimărică*, *Joimăriţa*.
3. Лепиња која се пече тога дана за мртве: рум. *uitata*, *pînea uiţilor* ’хлеб заборављених’.

4. Ускршња јаја (спремају се у четвртак или петак): срп. *перашке*, *бројке*, *писанице*, *руменице*, *ременице*, и.-срп. *перашке*, (Пирот) *перђиш* [јаје обојено црвеном бојом], рум. *ouă roşii* ’црвена јаја’, грч. ?
5. Прво обојено јаје, коме се припусује магијска моћ (својство чувања): срп. *чувар*, *стражар*, ј.-срп. (Косово) *страшник*, *чуваркућа*, грч. [’јаје Деве Марије’].

ВЕЛИКИ ПЕТАК

1. Назив празника: срп. *Благи петак*, *Светли петак*, *Велики петак*, *Распети петак*, и.-срп. (Ресава) *Распорити петак*.

УСКРС

1. Назив празника: срп. *Великден*, *Ускрс*, мак. ?, *Вазам*, *Вузам*?, буг. *Великден*, *Велиден*, и.-родоп. (буг.-муслим.) *Паскеле*, *Паскальо*, *Паскеле гюн*, алб. *pashkë*, грч. *'η Λαμπρά* ’светла недеља’, *'η Μεγάλη 'ημέρα* ’велики дан’, *'η 'Ανάστασις* ’ускрсавање’.
2. Хлеб, кравај украшен јајима (јајем): срп. (Шумадија) *витица*, и.-срп. (Пирот) *јајченик*, буг. (Пловдивско) *кравај*, *комкалник*, *вилидник*, *яйченик*, родоп. *кошара*, *яйченик*, *харманлък*, *харман*, *шарен колак*, *родан*, *велиден*.

ПРВА НЕДЕЉА ПОСЛЕ УСКРСА

1. Назив недеље: буг. *светла неделя*, *празна неделя*, *Томина неделя*, родоп. *Празната неделя*, *Затурна неделя*, рум. *săptămîna luminată* ’светла недеља’, грч. *λαμπρή* [’бела недеља’, ’јарка недеља’].

ПРВИ ПЕТАК ПОСЛЕ УСКРСА

1. Назив празника: срп. *Источни петак*, *Себични петак*.

ПРВА НЕДЕЉА ПОСЛЕ УСКРСА (Томина недеља)

1. Назив празника: рум. *Dominica Tómei*, (Трансилванија) *Pascile mici* ’мали Ускрс’.
2. Песме које певају тога дана учесници у опходу домова: грч. (Мегара) [*Roussalia*]. (види ТРОЈИЦА 1., 6.)

ПОНЕДЕЉАК – НЕДЕЉУ ДАНА НАКОН УСКРСА

1. Назив: срп. *побусани понедељак*, (Срем) *ружичало*, (Банат) *побушени понедељак*, рум. *Prohoadele*, *lunea morţilor*, *Pascile morţilor*, *Paştili Blajinilor*.

СРЕДИНА ПЕРИОДА ИЗМЕЂУ УСКРСА и ТРОЈИЦЕ (25. дан после Ускрса)

1. Назив дана: алб. *Rusica* ’русалије’ рум. *todorusele*, *todorusale*.
2. Обичај опхода домова који врше деца скупљајући производе за печење обредног хлеба: грч.?

ВАЗНЕСЕЊЕ (40. дан после Ускрса, четвртак)

1. Назив празника: срп. *Спасовдан*, мак. *Испас*, буг. *Спасовден*, рум. *ispasul*, *înălţarea Domnului*, *joia epelor*, алб. *te shelbuemit*, грч. *'η Ανάληψις*.

2. Даривање суседа, пастира на тај дан: рум. *moşie de ispas* ’вазнесењски страци, преци’.
3. Општесеоски празник који се обавља на планини, у шуми: рум. *nedeia*.
4. Опходи села с унакрсним ходом: срп. *крстоноше*, ј.-з.-буг., Софијско, Старозагорско *покръсти*.

ТРОЈИЦА

1. Дан свете Тројице – 50-ница (недеља): срп. *Духови*, ј.-далм. *Русалије*, црног. (Бока Которска) *Русаљи*, буг. (Пловдивско) *Ста Троица*, *Шумна Марија*, *Поклонена неделя*, *Сколенисана неделя*, родоп. *Ста Троица*, рум. *Duminica mare*, *Rusalii*, *Rusale*, алб. *Rr*(*ë*)*shajë*(*t*), грч. *‘η Πεντηκοστή* ’педесетница’ [а такође: ’дан свих душа’, ’мајски дан душа’, ’розалија’, могуће празновање у суботу – ’субота душа’].
2. Духов дан, Свети дух – следећи после дана педесетнице (понедељак): срп. *Духови*, буг. *Духовден*, буг. (Пловдивско) *Сти дух*, *Духовден*, з.-родоп. *Дуувден*, рум. *rusalii*.
3. Навечерје педесетнице: рум. *moşii cei mari* ’велики преци’, *moşii de vară* ’летњи преци’.
4. Назив тројичке недеље (која иде након педесетнице): и.-срп. *Русална недеља*, *русаље*, (Власи) *русалија*, буг. *Русалска неделя*, *Русалия*, *Русаля*, *Самодивска неделя*, *Голяма неделя*, (Пловдивско) *Русалската неделя*, *Русаля*, *Русалите*, ср.-родоп. *Русалната неделя*.
5. Женска митска бића која се појављују у то доба, младе, лепе, без одеће с распуштеним до појаса косама (код Румуна и као наказне старице): и.-срп. (Ђердап) *русалке*, буг. *русалии*, *русалийки*, *русалци*, *русари*, (Пловдивско) *русалини*, *русали*, *самодиви*, (Трновско) *русалии*, рум. *rusalii*, *zîne*, *iele*, *bunele*, *marile*, *trandafirile* ’руже’ [и други табу-називи].
6. Опходи маскираних који лече од болести у то време: и.-срп. *љеље*?, *русаље*, *краљеви* и *краљице*, мак. *русалије*?, с.-буг. *калушари*, *русалии*, з.-буг. (Румуни) *калушари*, рум. *căluşarii*, *calucenii*.
7. Предводник учесника опхода: буг. *ватафин*, *юзбашия*, рум. *starię*, *vataf*.
8. Место сахрањивања маскираних, убијених у бој међу групама учесника опхода: и.-срп. *русалијска гробља*.
9. Узрок болести човека у то време: и.-срп. (*ухватила*) *русалија*, (*узеле*) *русаље*.
10. Лековито растиње које цвета у то време: буг. *росен*, *русалско биле*, *самодивско цвете*, (Пловдивско) *русал’че*, *русули*, *росен*.

ЛЕТЊИ ОКАЗИОНАЛНИ ОБРЕД ПРИЗИВАЊА КИШЕ

1. Обред призивања кише за време кога учесници (учеснице) опходе дом, врше ритуалне радње: и.-срп. *додоле*, *додолке*, (Власи) *папаруда*, мак. *пеперуната*, *папаруната*, буг. *папаруда*, *пеперуда*, з.-буг. *росоманка*, *додола*, *дудул*, *вай гугу*, *ой люле*, (Пловдивско) *пеперуда*, *пеперуга*, *пеперюга*, *лято-лято*, *пеперуда*, *рани поле пеперуда*, родоп. *перперуга*, *пеперуда*, *пеперуга*, *перпелюга*, *перунига*, *пеперуна*, з.-родоп. *вай дудула*, родоп. (буг.-муслим.) *парпалуда*, рум. *Paparuda*, *Păpălugă*, *Babarugă*, *Dodoloaie*, *Mătăruţă*, *Gogul*,

алб. *dordolece*, [*рона*, *перперона*, *пеперуна*, *добердоле*, *дождоле*, *додоле*, *перпероне*], грч. *περπερουνα*, *ντουντουλέ*.

2. Учеснице обреда призивања кише које врше опход домова: и.-срп. *додоле*, *додолке*, и.-срп. (Пирот) *додолице*, *додолће*; *преперуга* [учесница процесије која присутне полива водом], буг. *пеперударке*, *пеперуде* (види такође тачку 1.).
3. Основни лик процесије – девојчица – украшена зеленилом, која игра испред домова док је поливају водом: и.-срп. (Црна Река) *додолаш*, буг. (Пловдивско) *пеперуда*, грч. *περπρουνα*, *πιπεριά*, *περπεριά*.
4. Учесници опхода за призивање кише који скупљају дарове: и.-срп. (Црна Река) *торбаши*.
5. Лутка од глине или сламе коју 'сахрањују' (покопавају или бацају у воду) да би се призвала киша: и.-срп. *Герман*, *Церман*, с.-буг. *Герман*, рум. *Caloianul*, *Scaloianul*, *Mutu ploii*.

ДАН КУЗМАНА И ДАМЈАНА (1. VII/ 14. VII)

1. Назив празника: срп. *Врачи*, *Врачеви*, буг. (Пловдивско) *Свети Врач*, *Кузма и Демян*, родоп. *Св. Врач*, рум. *Cosmandin*.

»ОГЊЕНИ» ДАНИ (између 15. VII/ 28. VII и 20. VII/ 2. VIII)

1. Назив периода, недеље, дана: срп. *Горешњаци*, мак. *Горешница*, *Горешняци* (Охрид) *Чурици*, (Скопска Котлина) *Ђурици*, буг. *Горешници*, *Горешляци*, *Блъсъци*, *Германовци*, *Чуреци*, с.-буг. *Чурлига – Пърлига – Марина Огнена* [сваки од трију дана], ј.-буг. *Люта – Чутура – Опалена Мария* [сваки од трију дана], буг. (Пловдивско) *Опалена неделя*, *Запалена неделя*, *Горешници*, *люта Чучурка и сърдита Елена*, (јужно од реке Марице) *Опалена Мария*, *Маринден'*, пирин. *Громна неделя*, рум. *Goreşniţi*, *Ciurica.*
2. «Живи» огањ који се добија трљањем сувих гранчица (ради обнављања ватре у огњишту у тим данима за друге обредне сврхе): срп. *жива ватра*, буг. *нов*, *млад*, *жив огън*, (Неврокопско) *божи огън*, родоп. *див огън*, рум. *focul viu*.

ДАН СВЕТОГ ИЛИЈЕ (20. VII/ 2. VIII)

1. Дан светог Илије, борца са ђаволом: срп. *Илија*, буг. (Пловдивско) *Илинден*, *Свети Илия*, родоп. *Илинден*, *Алинден*, рум. *Sf. Ilie*, *Ilie Pălie*, *Pălia*, *Pîrlia*, *Cricovu hăl mare*, *Nedee*.
2. Свети Илија (господар грома; бог сунца): буг. *Гръмовник*, *Гръмоломник*, *Гръмодол*, буг. (Пловдивско) *Стария светец*, *Гръмодол*, грч. *'Ηλίας* ['сунце'].
3. Громови и муње којима се св. Илија бори са ђаволом: ј.-и.-срп. (Буџак) *стрелице*.
4. Петао приношен на жртву тог дана: срп. *старац*.

ПРВИ ДАНИ АВГУСТА (3, 9, 12)

1. Назив првих («нечастивих») дана августа уколико би се током њих активирала нечиста сила: грч. [*Drimes*]. (види ПРВИ ДАНИ МАРТА 2.)

ПРЕОБРАЖЕЊЕ (6. VIII /19. VIII)

1. Назив празника: буг. *Преображение*, *Прибризине*, *Пребразене*, *Приближине*, *Сотир*, *Стратир*, рум. *Pobrejenii*, *Probajene*, *Obrejenie*, *Obreja*, алб. *Shnderim i Atit*, *shndertati*, *shndritati* [празнује се на врху планине где се прави курбан].

ВЕЛИКА ГОСПОЈИНА (15. VIII/ 28. VIII)

1. Назив празника (код Албанаца – празник «ускрснућа» – 10-15. VIII): буг. (Пловдивско) *Голяма Богройца*, *Старата Богройца*, *Голяма Черква*, ср.-родоп. *Голяма чъорква*, рум. *sînta Maria-mare*, *Adormirea Maicii*, *Domnului*, *Precista mare*, алб. *gjalliqes*.

СИМЕОНОВ ДАН (1. IX/ 14. IX)

1.Назив празника: буг. *Симеон сърп*, *Симеон брульо*, *Симеон орачо*, *Нова стопанска година*, родоп. *Свети Симьон*, *Семьо*, *Устина*.

«МАЛА» ГОСПОЈИНА (8. IX/ 21. IX)

1. Назив празника: буг. (Пловдивско) *Малка*, *Дирна Богройца*, *Малка черква*, ср.-родоп. *Малка чьорква*, рум. *Naşterea Maicii*, *Precista-mica*.

ВОЗДВИЖЕЊЕ ЧАСНОГ КРСТА – КРСТОВДАН (14. IX/ 27. IX)

1. Назив празника: срп. *Крстовдан*, буг. *Кръстовден*, рум. *ziua crucii* ’дан крста’, *ziua şerpii* ’змијски дан’ (источна Олтенија, Мунтенија) *cîrstovul*, *cîrstovul viilor*.

ДАН СВЕТЕ ПЕТКЕ – ПАРАСКЕВЕ – ПЕТКЕ (14. X/ 27. X)

1. Назив празника: срп. *Света Петка*, буг. (Пловдивско, Родопи) *Петковден*, рум. *vinerea celor*, *vinerea mare*.
2. Основна (жртвена) храна празника: буг. (Пловдивско) *коч-курбан*.

ДАН СВЕТОГ ДИМИТРИЈА (26. X/ 8. XI)

1. Назив празника: срп. *Митровдан*, родоп. *Димитровден*, *Касъм*, *Касум*, алб. *festa e dimnit* ’празник зиме’ рум. *Sîmedru*, *Sf. Dumitru*.

«МИШЈИ» ДАН (27. X/ 9. XI после дана Светог Димитрија 26. X/ 8. XI)

1. Назив дана који се празнује како у дому не би било мишева: и.-срп. (Заглавак) *Мишји дан*, *Мишулов дан*, (Пирот) *Миштеров д’н*, з.-буг. *Поганци*, *Поганшляк*, (Софијско) *Поганшляк*, *Поганшляко*, *Мишляко*, *Мишовден*, ј.-з.-буг. *Мишовина*, *Мишако*, *Очовден*, (Пловдивско) *Мишин* (*Мишов*, *Мишкин*) *ден*, *Нистор*, родоп. *Мишин ден*, и.-буг. *Мишинден*, *Мишкинден*.
2. Како су називали на тај дан мишеве (табу): и.-срп. (Пирот), з.- буг. (Софијско) *поганци*.

«ВУЧЈА» НЕДЕЉА (или 3, 5, 7, 9 дана који се празнују у част вука)

1. Први дан – дан светог Мрате (11. XI/ 24. XI): ј.-и.-срп. (Буџак) *Мрата*.

2. Седми дан у недељи (периода) када је дужно било растерати вукове: ј.-и.-срп. (Буџак) *растурница*, (јужно Поморавље) *растурњак*, буг. *Вълча Богородица*, з.-буг. (Софијско) *Кривио*, *Кривчо*, *Кацулян*, *Разтурнико*, буг. (Пловдивско) *куцалан*, *натлапан*.
3. Дан «вучје» недеље (периода): срп. *Мратинци*, *Мартинци*, *Мартини дани*, (Пирот) *Мратинци*, ј.-и.-срп. (Буџак) *мратинци*, (јужно Поморавље) *мратинци*, буг. *вълчи празници*, *Дзверини дни*, з.-буг. *мратинците*, (Софијско) *вълчяци*, *вучляци*, (Пловдивско) *Вълчи празници*, *Влъчи дене*, *Вълча Богройца*, родоп. *Вълчешки празници*, (Пирин) *въчи*, *въци*, *въчкови празници*, *вълчаци*, *въчки*, *вучки*, *волкови деня*, *вълчи деня*, рум. *Filipi*, *Circovii*, *Gădineţ*, *Gadineţul şchiop*, *ziua lupului*.
4. Најопаснији предводник вучјег чопора у том периоду: ј.-и.- срп. *Кривељан*, буг. *Куцалан*, *Натлапан*, *Клекуцан*, *Румулан*, *Куция* (*Кривия*) *вълк*.

ЗИМСКИ ОКАЗИОНАЛНИ (или Божићни) ОПХОД «ВУЧАРА»

1. Обичај мушког опхода домова с вучјом кожом, страшилом вука итд. «вучјим» атрибутима: срп. *вучари*, алб. ?
2. Учесници опхода с вучјом кожом, страшилом вука и другим «вучјим» атрибутима: црног. (Кучи) *прошење на вучину*, алб. ?

ПОРОДИЧНИ ПРАЗНИК «СЛАВА», КУРБАН

1. Назив породичног годишњег празника: срп. *Слава*, *Служба*, *Крсно име*, (Косово) *Свети*, и.-срп. (Пирот) *Слава*, *Крс*, (Власи) *празник*, мак. *Слава*, *Крсно име*, *Служба*, *Слуга*, *Свети*, (Повардарје) *ден*, (дебар) *голем ден*, (Скопска Котлина) *сведен*, буг. *курбан*, *светец*, *служба*, *обрук*, *масло*, *черква*, *наместник*, *стопан*, алб. [*феста*].
2. Вече уочи празника: ј.-срп. (Косово) *навечер*, ц.-срп. (Левач и Темнић) *навече*, ј.-и.-срп. (Лесковачка Морава) *вечерница*, (Лужница и Нишава, Пирот) *навечерје*, мак. *кана*, *заслуг*, *заслуга*, с.-з.-мак. (Тетово) *кана*, буг. *вечерница*.
3. Ноћ уочи празника – време основних ритуалних обреда код Албанаца: алб. *nata e festas*.
4. Први дан празника: срп. (Левач и Темнич, Лужница и Нишава, Косово) *слава*, (Косово) *свети*.
5. Други дан празника: срп. (левач и Темнич) *окриље*, (Пирот) *патерице*, црног. (Дурмитор) *окриље*, ј.-срп. (Косово) *слуга*, црног. (Бока Которска) *уставе.*
6. Трећи дан празника: срп. (Левач и Темнић) *гостински дани*, (Пирот) *рукавице*, ј.-срп. (Косово) *испраћеније славе*, *послуга*, и.-срп. (Лужница и Нишава) *патерице*, *испраћушка*, буг. *патерица*.
7. Последњи дан вишедневног празника: и.-срп. (Пирот) *растурњак*.
8. Поновно празновање у част истог светитеља: ј.-срп. (Косово), мак. *преслава*.
9. Допунски празник у част другог светитеља – помоћника: црног. *прислава*, *прислужба*, (Васојевићи) *прислужба*.
10. Обредна лица која врше опход дома и сакупљају ракију за празник: ј.-и.-срп. (Лесковачка Морава) *славари*.
11. Главни гост на празнику: срп., црног. *долибаша*, и.- срп., ј.-срп. (Неготин, Лесковачка Морава, Косово) *поп*.

12. Обредни хлеб за празник: срп. *колач*, *крсни колач*, *славски колач*, и.-срп. (Неготин) *кап*, *главица*, (Пирот) *погача*, ј.-срп. (Косово) *велики колач*, црног. (Плав и Гусиње) *крс*, (Бока Которска) *крсни крув*, *кршњак*, (Малешево) *панађија*, з.-мак. (Мијаци и Дебар) *свети леб*, *колач*, (Власи) *колаку празнику*, буг. *боговица*, *богова пита*, *божи колак*, *светец*, *литургия*, *параклис*, *черковник*, *шарен леп*.
13. Ритуал ломљења, сечења обредног хлеба: срп. *ломити колач*, *кршити колач*, мак. (Скопска Котлина) *крши-колач*.
14. Ритуал изрицања здравица, благослова са речима захвалности светитељу – заштитнику дома: срп. *дизање у славу*, *напијање у славу*.

ПРИВРЕДНИ ОБРЕДИ и ОБИЧАЈИ

ОРАЊЕ и СЕТВА

1. Хлеб који се спрема за први дан орања и једе се у пољу: срп. *бразданица*, *убражђаоница*, *подораница*.

ЖЕТВА

1. Двојни клас (два класа на једном стаблу): буг. (Пловдивско) *цар на нивата*, *майкъ на нивата*, родоп. *майка на нивата*, *матеница на нивата*, *близнак класчета*, *братило*.
2. Хлеб који се оставља на непожњевеној њиви: буг. (Пловдивско) *вечеря на нивата*, *вечерна на нивата*, *вечерницъ*, *вечерник*.
3. «Брада», сноп од последњих класова на пољу, украшен цвећем и црвеним концем итд.: срп. *божја брада*, *богу брада*, *богова брада*, и.-срп. (Пирот) *божја брада*, буг. *божа брада*, *брада на нивата*, *нивина*, *нивник*, *нивин късмет*, (Пловдивско) *брада на нивата*, родоп. *брада на нивата*, *брадичката на дядо Господ*, *житна брадичка*, *гребен*, *плитка на нивата*, *плетенка*, *късметия на нивата*, *нивин кясмет*, *нивник*, *детима*, грч. [’брада’]?.
4. Празник жетве: алб. *festa e të korrunave*.
5. Празник по окончању вршидбе: алб. *të çuemit e lamës* ’разбити гувно’.

СТОЧАРСТВО

1. Прво млеко код краве: буг. (Пловдивско) *куластра*, *куластръ*, *сяра*, *сера*.
2. Празник стризања оваца: алб. *festa e të qethjeve*.

ГРАЂЕВИНАРСТВО

1. Прво огњиште у новом дому: буг. (Пловдивско) *нов огън*, *див огън*.

Породични обреди

РОЂЕЊЕ

1. Бездетна, неплодна жена: и.-срп. (Хомоље) *неротка*, (Пирот) *неротћиња*, (Лужница) *бездетка*, буг. (Пловдивско) *ялова*, *яловица*, *бездетна*, *щирицъ*, родоп. *ялова*, *яловица*.
2. Бременита жена: срп. *тешка*, *трудна*, *тегобна*, *гломазна*, *самодруга*, *трбуљата*, *подувена*, (Косово) *обремењена*, и.-срп. (Бољевац) *бремена*, (Лужница) *такваја*, (Хомоље) *кормата*, *шишкава*, црног. *ђетиња*, мак. (Повардарје) *леунка*, *лауса*, буг. (Пловдивско) *тешкъ*, *пълна*, *трудна*, родоп. *корместа*, *тежка*, *трудна*, *гебе*, *тварена*, *непразна*, *дебела*, *заходница*.
3. Породиља: црног. (Бока Которска) *родиља*, *родуља*, *родилица*, и.-срп. (Лесковац) *лауса*, (Сврљиг) *леуса*, з.-буг. *родител'ка*, *радул'а*, *родилк'а*, и.-буг. *лехуса*, *лавуса*, итд., буг. (Пловдивско) *леуса, родителка*, родоп. *родилка*, *родильница*, *рожделница*, *лехуса*, грч. *λεχω*, *λεχουσα*.
4. Бабица, акушерка: срп. *бабица*, буг. родоп. *баба*.
5. «Кошуљица» (постељица) у којој се нека деца рађају сматрајући се «срећнима» или обдарена својствима демона: срп. *кошуљица*, буг. *риза*, (Пловдивско) *ризницъ*, родоп. *ризница*, *риза*, *ризка*, *кърпа*, рум. *tichie*, *căiţă pe cap* 'капица на глави'.
6. Дечије место, постељица: срп. *постељица*, буг. *последък*, *послеп*, *послед*, *постелек*, *място*, и.-буг. *бабино*, *послеп*, *постелек*, з.-буг. *полседък*, (Пловдивско) *последак*, *постелник*, *лозницъ*, *лозе*, *луже*.
7. Обредни хлеб – прво чашћење за жене други дан после порођаја: буг. *първата пита*, *богородична* (*бърза*) *пита*, *саат пита*, буг. (Пловдивско) *богородична пита*, *малка пита*, родоп. *пита*, *пищник*, *малък смигаль*, *месирф*, *колак*, *богородична пита*, *понда*, *клин*, *баклава*, *питарки*.
8. Обредни хлеб – друго (или једино) чашћење за жене трећи дан после порођаја: црног. (Малешево) *богородична погача*, буг. *понуда*, *повојница*, *кадене*, буг. (Пловдивско) *гулямъ питъ*, *молитви*, *големи богородични пити*, *малки пити*, *облекто*, *втора пита*, родоп. *гулемите пити*, *буганики*, *молитви*, *смидаль*, *втори пити*, *зуленица*, *презденица*, *кръстилка*, алб. [*погаче*].
9. Мрвљење хлеба у воду са угрејаном машћу ради угошћења жена трећи дан након порођаја: буг. (ср. Родопи) *клин*.
10. Празник поводом рођења детета на који гости доносе за дар, као правило, обредне хлебове (на дан крштења или након једне-две недеље): и.-срп. *повојница*, шоп., пирот. *кравај*.
11. Част коју гости доносе за породиљу: с.-грч. *λαλαγκίταις*.
12. Дарови за новорођено дете (обично хлеб на дан крштења): и.-срп. (Пирот) *кравај*, *кравај за бебе*, *турте* (pl.), *даровница*.
13. Жена која посећује породиљу и новорођенче и доноси дарове: и.-срп. (Пирот) *кравајанка*, *кравајарка*, *кравајка*, *туртарка*.
14. Обичај повезан са првим корацима детета – печење хлеба или сланог бурека који се дели свима да би дете било здраво: срп. *поступаоница*, *поступача*,

буг. (Пловдивско) *престапулка прощапалник*, *пощипалник* итд., родоп. *престапулька*, *престъпница*, *прощепалка*, *прощъпна пита*.

15. Дете, двапут одвајано од сисе, у будућности човек с урокљивим очима: и.-срп., шумад. *повратњак*, буг. (Пловдивско) *повторак*, *повтораче*, родоп. *пурдотин*, *пофторак*.
16. Ритуал стризања првих власи детета: срп. *шишање*, *стрижење*, *стрижба*.
17. Деца, рођена једног истог месеца, разних годишта, од једне мајке, а потом повезани везама живота и смрти целог живота: срп. *једномесечићи*, и.-срп. (Пирот) *једномесечета*, буг. *едномесеци*, *едномесечета*, (Ћустендилско) *посопци*.
18. Деца која су се родила један исти дан у недељи од једне мајке: и.-срп. (Пирот) *једнодьнци*, з.-с.-буг. *едноденчета*, (Пловдивско) *връстаци*.
19. Ванбрачно дете: з.-родоп. *копеле*, *копальче*, ср.-родоп. *шумник*, *шумляк*, *шумек*, и.-родоп. *лефтерче*.

СВАДБА

1. Седељке – вечерњи скупови девојака, жена и младежи: срп. *седељка*, и.-срп. (Пирот) *посед'к*, *седенћа*, *седењћа*, буг. (Пловдивско) *попрелки*, родоп. *попрелки*, *меджии*.
2. Крађа невесте: срп. *отмица*, и.-срп. (Лужницаи Нишава) *влачење*, буг. (Пловдивско) *крадене мома*, *влечене мома*.
2. Венчање у дому без свадбених обичаја: срп. *добегавање*, буг. (Пловдивско) *приставане*.
3. Млада, венчана без свадбених обичаја: буг. (Пловдивско) *пристанутъ*, *пристаяла мома*.
4. Наводаџије од младожењиних рођака, посредници који се шаљу у невестин дом: ј.-срп., и.-срп. (Косово) *проводаџија*, *проводаџика*, (Пирот) *наваџија* (m.), *наваџика* (f.) (Горња Морава, Крива Река) *наводаџија*, *говорџија*, (Лесковац) *мисиџија*, *говорџија*, (Лужница и Нишава) *нишанџије*, (pl.), црног. (Малешево) *углавник*, црног., мак. *стройници* (Повардарје) *стројник*, с.-мак. (Куманово) *намерник*, буг. (Пловдивско) *годежаре*, *момари*, *придумници*, *главешници*, *прусатора*, *прусаторки* (pl.), родоп. *слугувници*, *девословаре* (pl.), ср.-родоп. *момари* (pl.), и.-родоп. *момари*, *главешари*, *главешници* (pl.), з.-родоп. *слубници* (pl.), с.-и.-буг. *женихли* (pl.), и.-трач. *слюбници* (pl.), ј.-з.-буг. *тъкмеджи* (pl.), с.-грч. *προξενήτης*, *προξενήτρα*.
5. Споразум о прошевини (или познанство младића и девојке ради женидбе): срп. *заглед*, *углед*, и.-срп. (Пирот) *огледи*, *зглеџа*, *зелеџос*, *зглеџување*, буг. *сглед*, с.-грч. *συμφωνία*.
6. Веридба (у случају кад је јединствена): срп. *јабука*, *јабучно*, *просидба*, *прстеновање*, *заручивање*, с.-грч. *'η 'αρραβωνα*.
7. Прва («мала») веридба: и.-срп. (Лужница и Нишава) *нишан*, *удомување*, (Пирот) *мали нишан*, *мало госле*, ј.-срп. (Косово) *мала ракија*, мак. (Скопље) *пиење*, *мали шеи*, буг. (Пловдивско) *запив*, *запиване*, *годеш*, *годявка*, *злато годеж*, *малка главеш*, *сговор*, *одумване*, родоп. *малък годеж* (*главеш*), *главенье*, *главилька*, *загодеванье*, *закачка*, *обред*, *пиене*, *запив*.

8. Дар испрошеној девојци: и.-срп. (Пирот) *нишан*, ј.-срп. (Косово) *милост*, (Призрен) *белег*, буг. (Пловдивско) *мена*, *аманет*, *лишан дар*, *никяв*, родоп. *нишан*, *лишан*, *мишен*, *аманет*, с.-грч. *σημάδια*.
9. Основна веридба где се уговарају подробности предстојеће свадбе: ј.-срп. (Косово) *велика ракија*, и.-срп. (Лужница и Нишава) *оглади*, (Пирот) *големи нишан*, *големо госје*, мак. (Скопље) *велики шеи*, *заговер*, ј.-мак. (Ђевђелија) *армас*, буг. (Пловдивско) *годеж*, *главеш*, *пили годеш*, *сребро годеж*, *удумки*, *отсек*, родоп. *голямия главеш*, *голяма заглавилька*, *ас главеш*, *годеш*, *главеш*, з.-родоп. *запив*, *обустюване*, ср.-родоп. *главене*, *главилька*, *заглавилька*, *загодеване*, и.-родоп. *главилка*.
10. Хлеб који добија невеста на главној веридби (или пред свадбу): буг. (Пловдивско) *шарена погача*, *шаренъ питъ*, *годежница пита*, родоп. *фудулька*, *годеш*, с.-грч. *πουγάτσα*.
11. Испрошена девојка, верена, будућа жена: срп. *прстенована*, *везана*, *заручена*, *прошеница*, *вереница*, мак. (Скопље) *свршеница*, *заговорка*, ј.-мак. (Ђевђелија) *армасана*, родоп. *главеница*, *годеница*, *сгоденица*.
12. Момак након веридбе, зарука, будући муж: срп. *вереник*, родоп. *главеник*, *годеник*, *сгоденик*.
13. Предсвадбено посећивање породице женика или невесте, где се обе стране договарају о даровима: буг. *късане на дара*.
14. Женик, мушкарац на дан свадбе: срп. *младожења*, буг. (Пловдивско) *младоженец*, родоп. *зеть*, родоп. (буг.-муслим.) *гьове*.
15. Невеста, жена на дан свадбе: срп. *невеста*, з.-буг. *невеста*, и.-буг. *булка*, (Русе) *зейка*, (Пловдивско) *булка*, родоп. *невяста* (*невеста*), родоп. буг.-муслим. *гелин*(*а*).
16. Новобрачници: срп. *младенци*, буг. родоп. *младенци*, *младоженци*.
17. Свадба: срп. *свадба*, буг. *сватба*.
18. Централна обредна личност на свадби (из родбине женика): срп. *кум*, буг. *кум*, *кръстник*, (Пловдивско) *кумът*, родоп. *кальтата*, ј.-буг. *калтато*, *калитато*, ј.-з.-буг. *нунко*, рум. *staroste*?
19. Друго почасно лице на свадби, стари сват: срп. *старојко*, з.-буг., с.-з.-буг. *старойкя*, родоп. *старосват*.
20. Свадбена личност чија је улога да весели, засмејава учеснике: срп. *чауш*, *чаја*, *чава*, *весељак*, *лажља*, *буклијаш*, и.-срп. (Пирот) *чауш*, с.-и.-буг. *заложник*, з.-буг. *маскара*, *магаре*, *смешник*, родоп. *чауш*, *чавуш*, *бабурак*, *старец*.
21. Свадбени знамен: срп. *барјак*, буг. *сватбеното знаме*, *оруглица*, *руглица*, *пряпор*, *стяг*, *ламбур*, (Пловдивско) *пряпорец*, *байряк*, *стяг*, ср.-родоп. *кожел*, *къжел'*.
22. Свадбено дрво: буг. *кумово дръвце*, *бахча*, *бор*, *дъб*, *ела*, *каниска*, *трън*, *яболшница лъб*, *теферич*, *чатал*, *вейка*, *клонка*, *гранче*, *трапеза*, *кожел*, родоп. *кумово дървце*, *каниска*, *канеска*, (Пазарџик) *накаля*, *ябълка*, *чаталя*, *трендафил*, *ели*.
23. Вео, покривало за невесту: ј.-срп. (Косово) *булац*, *булетина*, *дувак*, буг. *прекривка*, *було*, *вало*, *дувак*, родоп. *було*, *вало*.

24. Дете кога додају невести на коњу или јој дају у руке, како би га три пута подигла горе: и.-срп. (Пирот) *шљапенче*, ј.-срп. (Косово) *накоњче*, (Горња Морава, Изморник) *пајсторче*, (Дреница) *кокоњче*, буг. *наконче*, з.-буг. *понишок*.
25. Почетни комплекс свадбених ритуала: и.-буг. *засевки*, *меденик*, з.-буг. *квас*, *месене квас*, *замески*, *засевки*, родоп. *замески*, *запек*, *месене хляб*, *пеене меденици*, и.-родоп. *засевки*, трач. *замесване ляп*, с.-и.-буг. *чукане* (*мелене*) *на булгур*, *кешкек*, *гроване*, мак. (Велес) *месене свакя*, ј.-з.-мак. *жито*?
26. Свадбени хлеб, кравај: и.-срп. (Пирот) *косичњак* [хлеб у облику прстена], буг. *меденик*, *шугава турта*, родоп. *меденица*, с.-грч. *πιάνουν τό πρωτόψωμο*, *τά προçύμια*, *παρδαλίçουν*, *çυμώνουν*.
27. Свадбена гозба: срп. *пир*, *пилав*, буг. *трапеза*.
28. Дарови невести које женик шаље невести у навечерје свадбене свечаности: с.-грч. *κανίσια*, *'πόθεσις*.
29. Дар женику од невесте: срп. *руво*, *роба*, *прћија*, буг. *прикя*, *спап*, *дрей*, *руба*, *товар*, *придан*.
30. Мираз, имање које родбина даје невести при удаји (обратити пажњу да ли има различитих назива за паре, ствари, земљу, итд.): срп. *мираз*, и.-срп. (Пирот) *одарба*, *дар*, *дарба* [одећа, постељина], буг. *прикя*, *стап*, *дрей*, *руба*, *товар*, *придан*, *чеиз*, с.-грч. *τράχωμα*.
31. Дарови сватова младенцима: срп. *част*, *принос*, буг. *служенето на трапезата*.
32. Симболичка плата оца женика за невесту у време свадбе: и.-срп. (Пирот) *прид*.
33. Одвођење младенаца прве брачне ноћи: срп. *свођење*, *слагање* (*младенаца*), буг. *свождане*, *свеждане*, *събиране*, *съставане*, *чертог*.
34. Играти: срп. *играти*, буг. *играя*, *танцувам*.
35. Свирати на музичком инструменту: срп. *свирати*, буг. *свиря*.
36. Обредни плес («отворен» или «затворен» круг): срп. *коло*, *оро*, буг. *хоро*, *оро*, *коло*.

САХРАНА

1. Човек на умору: срп. *самртник*, буг. *пътник*, з.-буг. (Каменица) *патник*.
2. Агонија, предсмртно страдање: срп. *бити на умору*, буг. *на пътя*, *душа пътва*, *бране душа*, с.-грч. *βγαίνει 'η ψυχή του*, *ψυχορραγεί*.
3. Умрли, покојник: срп. *покојник*, *јадник*, *добросрећник*, буг. *покойник*, *покоен*, *починал*, *клетият*, *клетникът*, *клети*, *яден*, *ядник*, *сиромах*, *факирин*, родоп. *умрело*, *умрял*, (буг.-муслим.) *меит*, *мейтин*.
4. Душе умрлих родитеља, преци: и.-буг. *дядове*.
5. Душа човекова: срп., буг. *душа*, грч. *ψυχή*.
6. Загробни свет, «онај свет»: срп. *онај свет*, *други свет*, буг. *оня свят*, *онзи свят*, *отвъднотс*.
7. Хад: срп. *пакао*, и.-срп. *јад*, мак. (Прилеп) *вечната*, буг. *ад*, *пъкъл*, *пъкло*, родоп. *дженем*, *пъкло*, *катран*.
8. Рај: срп. *рај*, буг. *рай*, родоп. *дженнет*.

9. Сахрана, погреб умрлог: срп. *схарана*, *погреб*, буг. *погребение*.
10. Мртвачки сандук: срп. *сандук*, црног. *скрања*, *шкрања*, буг. *ковчег*, *сандък*, *ракла*, *кивур*.
11. Гроб: срп. *рака*, *гроб*, буг. *гроб*.
12. Гробље: срп. *гробље*, *гробовље*, мак. *гробишта*, буг. *гробище*.
13. Мртвачки покров, риза, платно, којима покривају покојника: буг. *саван*, *савено платно*, *мъртвешка риза*, *ризче*, родоп. *покров*, *покрив*, *савана*, мизиј. (Разград) *садовище*, ј.-и.-буг. (Странџа) *неволка*.
14. Оплакивање покојника: срп. *нарицање*, *тужење*, *јаукање*, *кукање*, *лелек*, *викање*, *запевање*, *набрајање*, *бугарење*, *плакање*, буг. *оплакване*, *виене*, *виявица*, *нареждане*, *нарицане*, *трубене*, *плачене*, *припеване*, *тъжене*, родоп. (Смољан) *кордене*, *припеванье*, рум. *mîrolage*, грч. *μυριολόγια*.
15. Жене које оплакују покојника: срп. *нарицаљке*, *нарикаче*, *тужаљке*, *јаукалице*, *јаукаље*, *покајнице*, *бугариље*, *жалоснице*, *плакавице*, с.-грч. *μυριολογίστραις*.
16. Хлеб који се једе поред покојника: буг. *пътнина*.
17. Обредни погребни хлеб, повезан с народним представама о арханђелу Михаилу који узима душу умирућему: буг. *душевадник*, з.-буг. *блюдо*, и.-буг. *арангелово*, *заграден ляп*, (Добруџа) *арангел*.
18. Хлеб «за мртвог»: буг. *негов ляп*, *господовия ляп*, *с'та Богородица*.
19. Хлепчићи без украса: и.-срп. (Пирот) *поскура*, *поскурка*, буг. *просфоросани*, *просфорки*, родоп. *просфора*, *просорисан* (*хляб*).
20. Храна за помен од жита – кољиво, жито: буг, *жито*, *ченица*, *коливо*, *куча*, родоп. *коливо*, грч. *κόλλυβα*.
21. Трпеза за помен у дому након сахране: буг. *курбан*, *понос*, с.-з.-буг. *погреб*, *арува софра*, с.-грч. *μακαριο*, *μακαριά*.
22. Помени пропраћени посетом гроба током године: срп. *даћа*, *подушје*, *трпеза*, *софра*, *помана*, *кармина*, мак. *помен*, буг. *кадене*, *струване*, *полагане*, *помен*, *поклон*, *помана*, *софра*, *понос*, *износ*, *износване*, *струване*, *струвило*, родоп. *чиньово*, *чонато*, с.-грч. *μνημόσυνο*.
23. Помени након истека године од дана смрти: срп. *годишњица*, буг. *година*, з.-буг. *склопване*, и.-буг. *връхнина*, с.-з.-буг. *помана*, с.-грч. *μνημόσυνο*.
24. Дани помена у току календарске године: срп. *задушнице*, буг. *задушници*, *душници*, грч. *ψυχοσάββατα*.
25. Обредни хлеб у облику крста на поменима: срп. *крс*, *крсник*, и.-срп. (Пирот) *крсник*.
26. Мале земичке (лепиње) на поменима: срп. *поскурице*.
27. Жалост за покојником: срп. *жалост*, *скорб*, буг. *жалене*, *тажене*, *тъжене*.
28. Поновно покопавање трупа: црног. (Малешево) *прекопавање*, мак. (Повардарје) *раскоп*, (Дебар) *откопавање*, буг. *разкопаване*, (Пирин) *разкопальки*, с.-грч. *'Ανακομιδή των λειψάνων*, рум. ? алб. ?
29. Надгробни дрвени споменик (опишите његов облик): срп. *крст*, мак. (Дебар) *киур*, буг. *кръст*, с.-буг. *кукла*.
30. Надгробни камен, плоча (опишите његов/њен облик): срп. *белег*, буг. родоп. *тикла*.

Митологија

ВАМПИР и њему слични демони

1. Ходајући мртвац у облику животиње или човека, сенке, велике крваве вреће: срп. *вампир*, и.-срп. (Заглавак) *тењц*, (Пирот) *тен'ц*, *теньц*, *вампир*, *вапир*, з.-буг., црног. *лампијер*, мак. *вапир*, *випир*, *въпир*, *врапир*, *врапирин*, *вопер*, ј.-з.-мак. *вопер*, *гробник*, (Прилеп) *вампир*, *сениште*, (Ђевђелија) *вампирин*, родоп. *вапир*, *дракус*, *джин*, *стопан*, *дявол*, *гьдина*, *злина*, (Средња Стара Планина) *лепир*, *влепир*, *литер*, *лемптир*, с.-з.-буг. *тенец*, с.-буг. (Русе) *бродник*, с.-и.-буг. *упир*, *самодив*, рум. *moroi*, алб. *luvgat*, с.-алб. *lugát*, с.-грч. *'ο βρυκόλακας*, *τό βουρκολάκι*, *'ο βάμπυρας*.
2. Ходајући мртвац у облику човека, покривен длаком (или у облику вука, пса): црног. (Кучи) *вукодлак*, буг. *върколак*, *вълкодлак*, *вурдалак*, *вълколак*, *фърколяк*, алб. *vurkollák*, *vurvollák*.
3. «Окоштали» вампир – мртвац, који се преображава кроз 40 дана након смрти тела и крви, после чега живи међу људима: с.-з.-буг. *самсомолец*, *потняк*, *пълтник*, *плътеник*, с.-и.-буг. *плътеник*, ср.-с.-буг. *пълтеник*, з.-буг. *окостник*, *джангалоз*, (Софијско) *джанголо*.
4. Деца коју рађају вампири и која имају способности да се боре са вампиром: срп. *вампировић*, *вампирче* (sg.), мак. *вампирџии*, буг. *вампирджии*, *вампирари*, *святочери*, *глогове*, *джадии*.
5. Вампир који се скрива межу роговима или у длаци домаћих животиња, пијући њихову крв: ј.-и.-буг. *устрел*, *усов*, ј.-з.-буг. (Пирин) *устрел*.
6. Човек-вампир који је жив: с.-и.-срп. *живи вампир*, (Власи) *морој вију*, *прикољиш*.
7. Дејство пробрђења у вампира: и.-срп. (Заглавак) *утенчити се*, (Пирот) *тенчити се / утенчити се*, *повампирчити се*, *увапирити се*, мак. (Скопље) *повампирити се*, родоп. *вжинясва*.

ЧОВЕК-ВУК

1. Човек (или душа умрлог), преображеног у вука: буг. *върколак*, *вълкодлак*, *вълколак*, рум. *vîrcolac*, *vîrgolac*.

ДЕМОН КОЈИ ПРОЖДИРЕ СУНЦЕ, МЕСЕЦ

1. Демон који прождире сунце или месец изазивајући затамњење: и.-срп. (Тимочка Крајина) *врколак*, рум. *vîrcolac*, с.-алб. ?

ВЕШТИЦА

1. Жена, обично у поодмаклим годинама натприродних способности, које користи да би нанела штету људима (одузима летину, млеко кравама, шаље болести, штету, а такође пије крв људима, изједа новорођенчад итд.): срп. *вештица*, *чаровница*, *чинилица*, и.-срп. (Пирот) *вештица*, *вештечарка*, *мацијарка*, црног. (Грбаљ) *рогуља*, црног. (Кучи) *мађионица*, црног. (Горње Полимље) *штрига*, мак. *вештерка*, (Прилеп) *кушачка*, буг. *вештица*, *вещерица*, *магьосница*, *магесница*, *джадия*, (Пловдивско) *магъосница*, *магешница* итд., *вещица*, *мамница*, *примамница*, з.-буг., трач. *омайница*,

мамница, *житомамница*, родоп. *магьосница*, *магесница* итд., *вещица*, *омайница*, *мамница* (Кириџалијско, Хасковско) *джелия*, *желия*, пирин. *мамячка*, *обирачка*, ћустенд. *бродница*, *брудница*, *броднячка*, ј.-и.-буг. (Странџа) *привземачка*, *привземница*, рум. *strigoaică*, алб. *striga*, с.-алб. *Lubia*, *mëmë lubia*, грч. *στρίγλα*.

2. Одговарајућа мушка лица: срп. *вештац*, *чаровник*, и.-срп. (Пирот) *вештегар*, црног. (Горње Полимље) *штригун*, рум. *strigoi*, алб. *štrigán*.
3. Скуп, сусрет, «гомиле» вештица: срп. *врзино коло*.
4. Девојка-вештица, способна да се прображава, мучу људе ноћу давећи их на грудима: срп., црног.? *мора*, срп. (Левач) *ноћница*, и.-срп. (Пирот) *морија*, буг. *мора*, *мура*, *мурава*, *умор*, *марок*, *мароин*, *марен*, *марна*, *марой*, родоп. *морва*, *морава*, *мрава*.

ВИЛА и њој слична митска бића

1. Младо биће женског пола привлачне вањштине, које помаже људима или наноси штету: срп. *вила*, и.-срп. *самовила*, (Пирот) *самовила*, *самовилка*, *вила*, мак. *вила*, *самовила*, *самодива*, *јуда*, з.-буг. *самовила*, з.-буг. *самодива*, буг. пирин. *юда*, буг. (Пловдивско) *самодива*, *видефка*, *нидяфка*, *юда* родоп. *самовила*, *юда*, *самодива*, *перия*, *юдяфка*, (Хасковско) *нидевки*, *видевки*, (Пазарџик) *немощия* трач. *юдефка*, *недефка*, *видяфка*, *дяфка*, *светинка*, *немощийка*, [могући су и други табуисани називи: *живи-здрави*, *сладки-медени*, *вонкашни*], рум. *rusalii*, [табуисани називи: *iele*, *dînsele*, *frumoasele*, *milostivnice* и др.], алб. *zanët*, ј.-алб. *jashtësmeja* ’која се налази изван’, *nus’e mallet* ’мома из гора’, грч. *Νεραϊδες*, с.-грч. [*Samovilas*].
2. Игра ових бића: ј.-срп. *вилинско коло*, и.-срп. *врзино коло*, мак. *самовилско оро*, буг. *врзулово хоро*, *самодивско хоро*, рум. *hora*, *rotogolul ielelor*.
3. Траг, место њиховог пребивања: срп. *вилино коло*, *виље коло*, и.-срп. *врзино коло*, буг. *самодивско играло*, (Пловдивско) *самодивска пътека*, *самодивско* (*видяфкино*) оро, *игравище*, *самодивска софра* (*трапеза*), родоп. *самодивско игравище*, *хорище*, *самодивска трапеза*, *самодивска софра*, *юдино хорище*, рум. *locul sfintelor*, *a miluitelor*, *hora*, *rotogolul ielelor*, *storiştea*.
4. Ступање човека на место где су играла и веселила се та бића, као узрок његове болести: и.-срп. *нагазио*, *нагазио на вилино оро*, (Пирот) *оградисување*, с.-з,-буг. *уградисва*, *пада от строшено*, *намират го сссамодивите*, буг. (Пловдивско) *урама*, *уградисване*, родоп. *урадисване*, *урама*, *уграма*, *струшило го е*, *уградисал е*, *спуан е* [о човеку], рум. *a călcat în jocul* (*masa*) *alor frumoase* ’нагазио на коло (сто) фрумоаз’.
5. Човек кога је подигла «вила» (или је ступио са њом у љубавну везу), а затим је задобио натприродне способности (неподложан уроку, способан да излечи људе итд.): срп. *вилењак*.

ВОДЕЊАЦИ, ДЕМОНИ ВОДЕ

1. Дух, демон воде: и.-срп. (Ђердап) *водени дух*, *мали*, (Власи) *драк* ј.-срп. (Вучитрн) *водењак*, с.-грч. *’Αράπης*, *Δράκος*, *Δράκοντας*.
2. Предводник водених духова: и.-срп. (Ђердап) *Тартор*, *онај стари*.

3. Живе на дну језера или мора, змајеви-аждаје с главом пса, са неколико глава: буг. (Пирин, Демирхисарско, Јамбол) *ламя*, црног. (Кучи, Скадар) *аждаја*, рум. (и.-трансилв.) *balaur*, с.-грч. Λάμια, ј.-грч. [*Strigla*]?
4. Женска бића која живе у дубинама река, распуштених коса помоћу којих топе људе: макед. (Охрид, Велес) *стията*, *стихите*, с.-грч. *Στοιχείό*?
5. Домаћин реке или извора који потиче од утопљеника: буг. (Странџа, Пирин) *топък*, *топик*.

ДУХОВИ ШУМЕ

1. Митолошко биће које господари у шуми – лепа (или наказна) жена, способна да се преображава у животиње, стог сена и у друге предмете: и.-срп. *шумска мајка*, *шуминка*, (Власи) *Мума Падури*, рум. *Mama-Pădurii*, *Fata-Pădurii*, (Трансилванија) *vîlva-codrului*.
2. Дивља жена која живи у гори, пасивно биће, не чини штете чобанима: родоп. (Пловдивско) *дива жена*.

ВАЗДУШНИ ДЕМОНИ

1. Змај, аждаја, невидљиво биће, демон непогоде (у јужних Словена – доносећи град, црне облаке, уништавајући, «прождирући» усеве, летину): и.-срп. *ала*, *аждаја*, ј.-и.-срп. *аламуња*, ј.-срп. *ала, ламња*, мак. *ламја*, з.-буг. *хала*, рум. *balaur*, грч. *λάμια*.
2. Жртва, гозба за «алу»: (Власи) *помана алилор*.
3. Добри демон, змај, аждаја, који штити своје село (поља, винограде) од непогоде (или/ и доносећи дугоочекивану кишу): и.-срп. *змај*, мак. *змев*, з.-буг. *змай*, буг. (Пловдивско) *синурник*, *сънърджия*, и.-буг. *синурник*, *междик*.
4. Змај са главом човека (или способан да се преобрази у човека), летећи у виду вихора, који ступа у љубавне односе са сеоским женама: срп. *змај*, мак. *змев*, буг. (Пловдивско) *змей*, родоп. *змей*, рум. *zburător*, ј.-рум. *zmeu*, грч. *δράκοσ*, алб.?
5. Човек са натприродним способностима (могуће из брака змаја и обичне жене), чији дух штити село и летину од непогоди док људи спавају: црног., и.-херцег. (*в*)*једогоња*, *здухач*, *стувач*, *стува* итд., и.-срп. (Ђердап) *змајевит човек*, и.-срп. *змејави човек*, ј.-срп. *аловит човек*, алб. *stihi*?, грч. *στοιχειό*, *ζωτικό*.
6. Вихор – оваплођење (и место пребивања) нечисте силе (на пример, виле које играју): с.-буг., ј.-з.-буг. *юда*, *самувила*, (Пловдивско) *юда*, *зла юда*, *пиринска юда*, родоп. *самовила*, *юда*, *лелята*, *перия*, *диви*.

ДЕМОНИ ДОМА, ГРАЂЕВИНА, МЕСТА, ЧУВАРИ БЛАГА

1. Заштитник неког места, грађевине, врела, извора, дрвета, додељене земље (одређеног посебног објекта): и.-срп. (Пирот) *смок*, црног. *сјеновник*, *сјен*, *џин*, мак. *стопан*, (Охрид) *домашар*, *домак'ин*, (Велес) *сајбија*, буг. *стопан*, *сайбия*, *дядо*, *межник*, *бранач*, *домакин*, (Неврокоп) *наместник*, родоп. *стопан*, *сайбия*, *кънник*, *джин*, *дракус*, *враг*, *дявол*, *наместник*, *ламя*, *аждрая*, *аждеро*, *ежд*рая (види такође ВАЗДУШНЕ ДЕМОНЕ 3,5).

2. Дух неке грађевине, чувар дома, који потиче из човекове сенке (или од самог човека), зазидан у грађевини: и.-срп. (Ђердап) *таласон*, мак. *таласон*, з.-мак. *талас'м*, ј.-мак. (Охрид) *таласом*, *толосом*, (Битола) *талас'м*, буг. *таласъм*, *таласъмин*, *таласон*, *сянка*, *сенкя*, *сенище*, *стопан*, *наместник*, родоп. *стопан*, *сенчище*, рум. *stafia*, *tălăsîn*, *ştime*, грч. [*пергалио*], с.-грч. *ἶσκιος*, *ἶσκωμα*?
3. Змија-чуваркућа, живи под прагом, огњиштем у каменим зидовима дома итд., доносећи срећу дому: срп. *змија кућарица*, *змија чуваркућа*, мак. *змија*, (Битола) *стихя*, (Велес) *сајбија*, буг. *чуварка*, *въртикъща*, *домошарка*, буг. (Пловдивско) *пазителка*, *стопанка*, *домакиня*, *сайбийка*, *чувачка*, *вардач*, *стопанин*, родоп. *сайбийка*, *чувачка*, алб. *vitore*, с.-мак.? рум.? грч.?
4. Заштитник села: мак. *смок*, буг. *стихо*, *стиво*, *стихя*, *селското* (види такође ВАЗДУШНИ ДЕМОНИ 3, 5).
5. Дух-чувар закопаног блага: буг. *стопан*, *сайбия*, *сянка*, *таласъм*, буг. (Пловдивско) *стопан*, *пазач*, *жин*, рум. *ştima*?
6. Благо, које чува демон-покровитељ: буг. *ступанити*, *таласъмски* (*пари*), (Пловдивско) *заседено*, *остопанено*, *стопанисано* (*имане*).

ДЕМОНИ СУДБИНЕ

1. Женска митска бића која одређују судбину новорођенчета: и.-срп. *суђенице*, *бабице*, и.-срп. (Зајечар) *присудњаче*, (Пирот) *уродушће*, *урудушће*, мак. *наречници*, буг. *о*(*у*)*рисници*, (Ћустендилско) *суденици*, буг. (Пловдивско, сев. од реке Марице) *урисници*, (јужно од реке Марице) *наръчници*, *наречници*, пирин., родоп. *наречници*, *наръшници*, *орисници*, з.-родоп. *речници*, *наречни*, и.-родоп., ср.-родоп. *наречници*, *наръчници*, ј.-и.-родоп. *дявуле*, з.-буг. (Трн) *нави*, мизијск. (Разградско) *лоуси*, с.-з.-буг. (Видин) *урсоайки*, рум. *ursitoare*, алб. *miri*, *fati*, ј.-алб. *mirat*, с.-алб. *ore*, с.-грч. *Μοῖραι*.

ДЕМОНИ ДУШЕ покојника

1. Дух некрштеног детета, у облику птице, лети, пишти (плаче, кричи) и чини зло људима, посебно новорођенчадима и њиховима мајкама: срп. *некрштенац*, *невидинчић*, *невидимић*, ј.-и.-срп. (Лесковачка Морава, Врање, Заплање) *свирац*, и.-срп. (Лужница и Нишава) *некрштенац*, *навије*, (Пирот) *навије*, *навје*, *навка*, *нав*, *мавка*, ц.-срп. (Гружа) *дрекавац*, херцег. *плакавац*, *јауд*, мак. (Скопска Црна Гора) *навоји* (pl.), (Велес) *навои*, (Прилеп) *нави*, (pl.), (Охрид) *хунапи*, и.-мак. (Кочани, Малешево) *навјак*, *навјаче*, з.-буг. *нав*, *навјак*, *навляк*, *навье* (pl.), *навои* (pl.), (Средња Западна Бугарска) *свирци* (pl.), рум. *moroi*, грч. [*телонио*].
2. Душе умрлих породиља и бременитих жена: с.-буг. *леуси*, *лехусници*, *лаусници*, *лафуси*, *лафути*, *лауски*, *лафути*, *лауски*, ј.-буг., добруџ. *арменки*, *арменци*, *ерменки*, *ерменлийки*, *йермийки*, *сърмянки*.
3. Самоубица (обешеник, утопљеник) или његова душа – предводник градоносних облака: и.-срп. (Буџак) *Ђерман*.

ДЕМОНИ БОЛЕСТИ

1. Назив свих болести (посебно епидемијских) ради придобијања, тј. уређења односа са њима: и.-срп. *милоснице*, *милостиве*, *тетке*, буг. (Пловдивско) *лели*, *лелички*, (јужно од реке Марице) *светини*, родоп. *благи*, *медени*, *меденкото*, *благото*, *майки*, *дяфките*, *теа майки*, *лелите*, *госката*, *здравичките*.
2. Зли демони који се појављују код порођаја и доносе болест мајци и новорођеноме: и.-срп. (Ђердап, Бољевац, Хомоље, Сврљиг, Левач, Пирот), ј.-срп. (Косово) *бабице*, мак. *баби*, *бабки*, *бабици*.
3. Назив (оличење) чуме, представљене као старица, млада девојка, мачка: и.-срп. *чума*, мак. *баба чума*, *стара чума*, буг. *куда*, *карън*, *панукла*, *черна мория*, (Пловдивско) *леля*, *лелица*, *чума*, родоп. *черна чума*, *господьова болест*, алб. *kukúdhi*.
4. Оличење осипа (богиња): мак. *Шара*, *Шарка*, буг. *богинка*, *цветенчето*, *медена-маслена*, *радушка*, *баба Шарка*, *леличка*, буг. *Шарка*, *Баба Шарка*, *Шаруля*, з.-буг. *Богинка*, (Добруџа) *цветенцето*, (Пловдивско) *баба Шарка*, *сладка*, *медена*, *госка*, родоп. *баба Сипка*, *сипката*, *Ропчовлянката*, *баба Шарка*, *Блага и медена*, *Майчицата*, *Госката*, *Леличката*, пирин. *Леличка*, *Марчинка*, трач. *Госка*, *Сипка*, грч. *Συγχωρεμένη* ’добра жена’, *βλογιά*, с.-грч. *Κυρά βλογιά*.
5. Оличење шарлаха: с.-грч. *Ὑρουσα* [’лепа жена’].
6. Оличење грознице, представљене у облику жене (или било како друкчије): мак. *треска*.
7. Оличење несанице, представљене у облику страшне зубате старице /или било како друкчије): буг. *горска майка*.
8. Зли дух који се усељава учовека или у пса и изазива беснило: срп. *бес*, (Пирот) *бес*, *бесоча*, с.-з.-буг. *бяс*.
9. Разболевање проузроковано нечистом силом: и.-срп. *од алу* [разболевање «од змаја»], *од мечку* [разболевање «од медведа»], (Велики Извор) *нечастиви* (*ушао*), буг. *надворище*, *надворщина*, родоп. *вонкашната болест*, *уграма*, *урама*, *тежката болест*.

НЕЧИСТА СИЛА (врагови, ђаволи и сл.)

1. Заједнички назив за нечисту силу «ђаволштину»: буг. *дяволи*, *гяволи*, *гяволетини*.
2. Ђаво – прекривено длаком страшно биће, повезује црте човека и животиње, с роговима, репом, крилима: срп. *враг*, *ђаво*, и.-срп. (Пирот) *ђавол*, ј.-срп. (Косово, Метохија) *бес*, мак. *ѓавол*, *враг*, *сатана*, *едноногиот*, *куциот*, *нечестивиот*, *поганец*, буг. *дявол*, *бяс*, *пущина*, *поганец*, *враг*, *нечастивият*, *късият*, *едноръкият*, родоп. *дявол*, *враг*, *шейтан*.
3. Ноћна бића способна да се преобрате у животиње и да скрену људе са пута: срп. *олалија*, *омај*, и.-срп. (Буџак) *осоње*, *сотоње* (pl.), *осења*, (Пирот) *осањ*, *сотоње* (pl.) ј.-морав. *омаја*.
4. Невидљива зла сила, ноћна бића, која нападају људе, гуше их и и јашући их: буг. (Пловдивско) *караконджал*, *корконджор*, *каракончул*, *курконджур* (види такође одељак «Народни календар»: ПОКЛАДЕ 2.).

СТРАШИЛА, БАУЦИ

1. Старица која купи непослушну децу: срп. *баба Рога*, и.-срп. (Пирот) *баба Рога*, црног. (Паштровићи) *баба Руга*.
2. Оличење Великог поста – старица, која купи децу која се не придржавају поста, тражећи за њих откуп у ускршњим јајима: срп. *Баба Коризма*.
3. Страшило у облику животиње: срп. *баук*.
4. Привиђење: срп. *привиђење*, *привид*, *причини*, *утвара*, *авет*, *прикојса*.

ВРАЧ, ВРАЧАРА

1. Врач, бајач, исцелитељ: срп. *врачар*, *врач*, *видар*, *бајалац*, *бајач*, *басмач*, и.-срп. *басаџија*, (Пирот) *вражал'ц*, мак. *басмар*, буг. *врач*, *вражалец*.
2. Врачара, гатара, бајалица, исцелитељка: срп. *бајалица*, *бајарица*, *басмара*, и.-срп. *бајалница*, *басметарка*, *босотарка*, *баба*, (Пирот) *врачка*, мак. *басмарица*, *баснарица*, (Скопска Котлина) *бајалица*, *бајаљка*, *кушачка*, буг. *врачка*, *вражалица*, *вражаторка*, *враджанка*, *баячка*, *баснарка*, *баурка*, *байорка*, *басматарка*, *гледачка*, *гледарка*, *знахарка*, *чародейка*, *знайница*, родоп. *врачка*.

МАГИЈА

1. Магијска дејства: срп. *врачање*, с.-грч. *τά μάγεια*.
2. Бајање: срп. *бајање*, буг. *баене*, *врачуване*.
3. Љубавно чарање: и.-срп. (Пирот) *омајати*, *осотоњити*, *омаџијосати*.

ЗЛЕ ОЧИ, УРОК

1. Урок: срп. *зле очи*, и.-срп. (Пирот) *погане очи*, *лоше очи*, мак. *лошо око*, буг. *лоши очи*, *лош поглед*, *зъл поглед*, рум. *mirătură*, грч.?
2. Нанети штету, урећи: срп. *урећи*, *подрећи*, и.-срп. (Буџак, Пирот) *урочити*, ј.-з.-мак. (Преспа) *почудити*, буг. *урочава*, рум. *deochi*, грч. *βασκαίνω*.
3. Човек који има способност да урекне: срп. *урочник*, *урочница*, и.-срп. (Пирот) *урочљив*, црног. (Бока Которска) *злоочник*.
4. Потпасти под дејство урока: и.-срп. (Буџак) (*вата*) *од очи*, с.-грч. *ματιάσθηκε*.
5. Резултат деловања урока: и.-срп. (Пирот) *вачање на́-очи*, *уроци*, ј.-срп. (Косово и Метохија) *урок*, *урук*, мак. *почудување*, буг. *уроки*, *уроци*, *почуди*, *почудища*, *зароци*, грч. ?

АМАЈЛИЈА

1. Талисман, који штити од урока, несреће, као и од демона и болести: срп. *хамајлија*, *талисман*, *мајлија*, *ајмлија*, *ушав*, *ушивак*, *урочица*, *урочњак*, *суречe*, *одбојак*, *одбој*, *страшник*, мак. *амајлија.*
2. Метална (или од воска) обликована фигура човека, дела његовог тела, животиње, који се доносе у цркву ртади исцељења од болести: срп., буг. *вотив*.
3. Магијска формула, записана било где да би чувала човека: срп. *запис*.

ДОПУНСКА (ЛЕКСИЧКА) ПИТАЊА

1. +*vurkolak* – срп., црног. *вукодлак*, мак., буг. *върколак*, *вълкодлак*, *вурдалак*, *вълколак*, *фърколяк*, алб. *vurkollák*, грч. *βρυκόλακας*, *βουρκολάκι*, рум.?

1) ’вампир’ (како изгледа?), 2) ’получовек-полувук’, 3) ’демон који прождире сунце, месец’ (како изгледа?)

2. +*striga* – срп. *стрига*, *штрига*, *стригна*, рум. *strigă*, алб. *striga*, грч. *στρίγγλα*, мак. ? буг. ?

1) ’вештица, врачара’, 2) ’ноћна бабица’, 3) ’сова, буљина’ 4) ’зла жена’...

3. +*mora* – срп. *мора*, *морија*, буг. *мора*, *мура*, *мурава*, *умор*, *марок*, *мароин*, *марен*, *марна*, *морва*, рум. *moroi*, *murói*.

1) ’девојка-вештица’, мучи ноћу људе, 2) ’дух некрштеног детета’, 3) ’мртвац-повраћеник, вампир’.

4. +*lamia* – срп. *ламња*, мак. *ламја*, буг. *ламя*, грч. *λάμια*, алб.?, рум.?

1) ’летећи змај, аждаја’ (како изгледа?), 2) ’змај, аждаја, која доноси град и непогоду, уништавајући летину’, 3) ’аждаја, чудовиште које живи на дну језера’ (како изгледа?), 4) ’змај, који чува одређено место, земљишни посед’

5. +(*h*)*ala* – срп. *ала*, буг. *хала*, алб.?, рум.?, грч.?

1) ’јак ветар, бура, олуја’, 2) ’змајолико митолошко биће, које доноси непогоду и град, уништавајући летину’, 3) ’маскирани на покладе’, 4) ’прождрљив човек’

6. +*blavor* – срп. *блавор*, *блавур*, *лаор*, *блаор*, *блор*, рум. *balaur*.

1) ’крилати змај, аждаја’, 2)’демон непогоде који доноси град’ 3) ’саоник’ (облик змаја).

7. +*stihi* – црног. *стува*, *стувач*, *стуха*, мак. *стия*, *стиха*, буг. *стихо*, *стихя*, алб. *stihi*, *stihjo*, грч. *στοιχειό*, *ςωτικό*.

1) ’демон огња, воде, ваздуха, земље’, 2) ’човек чија се душа за време сна у облику ветра бори с другим демоноликим ваздушним бићима’, 3) демонолики заштитник, покровитељ села’, 4) ’крилати змај-човек, из чијих чељусти излази ватра’, 5) ’биће женског пола које живи у дубинама реке, распуштеник коса помоћу којих дави људе’.

8. +*karakondzul* – и.-срп. *караконџул*, *караконђо*, с.-мак. *конџолки*, буг. *караконджал*, *корконджор*, *каракончул*, *курконджур*, з.-буг. *кандзо*, родоп. *караконджо*, *калакандур*, *карарандзер*, *конджуре*, алб. [*караконџољ*], грч. *οί καλλικαντςαρος*, *λυκοκαντσαρος*.

1) ’нечиста сила дејствујућа у време поклада’, 2) ’ноћна бића која нападају људе, гушећи их и јашући’, 3) ’маскирани у време поклада’, 4) ’дете које се родило у време поклада’.

Теме за разговор о народном календару

1. Како се спремала храна за Божић?
2. Шта је радио домаћин рано ујутру на Бадњи дан (Уочи Божића)? Шта је радила домаћица?
3. Како се бирало и секло дрво за паљење уочи Божића? Да ли се гледало на коју страну оно пада? Шта је то значило? Коју врсту дрвета су користили? Колико се дрва секло (једно, према броју чланова породице итд.?)
4. Како се носило дрво до дома, како су га уносили у дом? Шта је говорио домаћин када је уносио дрво? Шта су му одговарали остали који су били у дому, домаћица? Шта је тада радила домаћица, деца?
5. Ко је месио и пекао хлеб за трпезу на Бадњи дан, на Божић? Колико се хлебова пекло? Како су се звали?
6. Како су изгледали хлебови? Како су их украшавали? Шта су представљали украси на хлебовима?
7. Шта се стављало у један од обредних хлебова? Шта је значио унутра запечен новчић и разни други предмети? Када и како се затим гатало с хлебом о срећи сваког члана породице?
8. Да ли се пекао мали хлеб за девојчице, за дечаке? Како су они изгледали (у облику косе, штапа итд.)?
9. Да ли су се пекли хлебови у облику домаћих животиње, птица (краве, овце, гуске, кокошке, пилића), звезди, сунца, месеца итд.? Кад су их јели? Да ли су њима храњене домаће животиње? Да ли су их носили у башту, у поље?
10. Како је текао ручак на Бадњи дан? Која јела су припремана? Где су седели окупљени за ритуалном трпезом? Како се гатало за време ручка? Шта се радило да би се обезбедило здравље свим члановима породице у наредној години?
11. Да ли је постојао обичај «храњења» бадњака? Да ли се правило удубљење у бадњаку? Какву су храну стављали, чиме су заливали? Када? Шта се бацало у огањ?
12. Ко је пратио како гори бадњак у огњишту? Шта је радио када би видео да је бадњак догорео? Да ли се бадњак даривао? Да ли су остали спавали?
13. Шта се радило рано ујутру на Божић? Да ли су се умивали «неначетом» водом? Шта је радила домаћица? Како је пролазио тај дан?
14. Како су дочекивали првог госта на Божић? Да ли су тражили да неко посебно дође тога дана први у дом? Какви предзнаци су били везани уз долазак првог госта (мушкарца, жене, дечака)? Чији је долазак наговештавао срећу и добробит породице у наредној години? Да ли су постојали такви предзнаци и за друге календарске празнике, на дан Свете Варваре, Светог Игњата, на Нову годину, на други дан?

15. Шта је радио први гост на Божић? Да ли је превртао угљевље у огњишту? Како је благосиљао?
16. Да ли је први гост, сам или заједно с домаћицом, вршио неке магијске радње да би се у кући легли пилићи? Можда је први гост такве радње обављао неког другог дана, на пример на дан Светог Игњата, Свете Варваре?
17. Како су домаћини гостили првога госта и захваљивали му?
18. Да ли је био обичај да се у дом за Божић или за Нову годину уводи животиња – пса, овцу, вола итд.? Како је то изгледало? Чиме су хранили првог «посетиоца» (животињу)?
19. Када и како се делило (резао, ломио) главни обредни хлеб? Шта је радио и говорио домаћин, домаћица, присутни?
20. Ког дана и како су спремали животињу за божићно печење? Када су пекли и јели божићно прасе, овцу, петла итд.?
21. Да ли су гатали према плећки божићне животињске (печенице)? Ко је то радио и шта је говорио?
22. Шта су радили након празника са сламом расутом по поду (палили, бацали по пољу, везивали воћке итд)?
23. На који празник (Божић, Ускрс и др.?) се ишло до неплодног дрвета да би се посекло? Ко је и како то радио?
24. Када су долазили коледари (маскирани)? Како су на који дан вршили опходе домова? У чему се разликовало коледовање пред/на Нову годину од коледовања пре/на Божић?
25. Како су изгледали коледари? Како су били обучени, кога су представљали? Шта су држали у рукама?
26. Колико је људи учествовало у коледовању? Ко је могао учествовати у коледовању, момци, деца? Да ли постојале разне узрасне групе коледара, на пример, одрасли коледари и деца-коледари? Када су ишли једни а када други?
27. Како су дочекивали коледаре? Шта су говорили и радили учесници опхода, домаћини?
28. Чиме су даривани коледари?
29. Каква су народна веровања о деловању нечисте силе у периоду од Божића до Крстовдана? Како су изгледала та натприродна бића? Какву штету су причињавала? Шта је било неопходно радити да би заштитили у том периоду себе, дом, децу од нечисте силе?
30. Шта се радило након покладних празника са пепелом из огњишта? Која народна веровања су с њим повезана (трагови «каликандзора» на пепелу, пепепо има чудотворну моћ)?
31. Како се празновала Нова година? Који хлеб се пекао? Како је изгледао, како се звао? Како се с њим гатало?
32. Да ли је био обичај «хранити» уочи Нове године, на Божић или на неки други зимски празник ветар, дивље звери, медведа, Германа и друга необична бића, износећи у двориште хлеб, ракију, млеко итд? Како се то обављало? Ко је то радио, шта је говорио?
33. Какви предзнаци о времену, о летини су били на дан Божића, Нове године?

34. Како су гатале девојке на Нову годину? Причајте о гатању са спуштањем прстена у суд с водом?
35. Како се празновало Богојављење (Крстовдан) и вече уочи празника? Да ли су младићи, девојке опходили домове на тај дан? Како се то звало? Како су били обучени учесници? Шта су они радили?
36. Које су забране постојале од Божића до Богојављења? Шта се није смело радити и зашто?
37. Да ли је у селу било «крављег», «говеђег» празника? Када (на пример на дан Светог Влаха – 11. II /24. II?) и како је изгледао тај празник?
38. Како се празновао дан Четрдесет мученика? Да ли су се пекли хлепчићи на тај дан (колико и ког облика)? Шта су с њима радили (на пример, даривали децу, рођаке)?
39. На какве зимске, пролећне и летње празнике су палили у селу велике ватре? Где (у центру или на крају села, на узвишеном месту, на брду) и шта се тада радило?
40. Како су се празновале Благовести? Шта се радило да би се ослободили од инсеката, змија у наредној години? На који други пролећни празник су се вршили слични обичаји (на пример, паљење смећа, опход дворишта уз буку, звона итд.)?
41. Када су ишли да скупљају траве пред Ђурђевдан? Ко је то радио, које траве је скупљао?
42. Шта су радили на Ђурђевдан, скупљали траве, украшавали њима дом и домаћинске зграде, хранили њима домаће животиње, сушили ради лечења њима, умивали водом, росом? Да ли су обилазили поља и усеве?
43. Какву штету су правиле вештице на Ђурђевдан? Да ли су одузимале летину за себе, млеко домаћих животиња, обарале на земљу и музле месец (како)?
44. Какви су обреди и обичаји са стоком вршени на Ђурђевдан? Како се изгонила стока на пашњак?
45. Како је изгледала прва мужа? Како су украшаване животиње, посуде за млеко, да ли су их музли кроз хлеб у облику прстена или кроз друге предмете? Чиме су хранили животиње? Како се чувала стаја и сама стока од вештица, људи са «злим» очима?
46. Када и како се вршило прво пробање млека и млечних производа?
47. Како се бирала/и каква животиња за печење на Ђурђевдан? Како су је украшавали, хранили итд. пре клања? Где и како су је клали? Каква су гатања, предзнаци били повезани с тим ритуалом? Какви обичаји су везани за крв (мазали чело детету, мазали како би је упила земља), за кости (закопавали их у мравињак, бацали у реку) жртвене животиње?
48. Како су замесили, пекли обредни хлеб за ђурђевданску трпезу? Како је изгледао хлеб, какви украси су били на њему, колико се краваја пекло? Какви обреди су се вршили с тим хлебом (делили како би људи били здрави, како би летина у пољу била већа итд.)?
49. За које празнике (Ђурђевдан, Благовести, Ускрс) је било уобичајено љуљати се на љуљашкама? Ко је то радио? Ради чега су се љуљали (како би се упознали с момком или девојком, како би били здрави, како би летина у пољу била већа итд.)?

50. Зашто се празновао Свети Вартоломеј (како не би било града, буре, ветра)? Какве забране су постојале на тај дан (скупљати сено у стогове, упрезати волове итд.)? Шта се могло десити човеку који не поштује забране тог дана? Каква народна веровања су повезана са тим даном?
51. Које лековите траве су се скупљале уочи или на Ивањдан? Када се ташно то радило (до изласка сунца, после заласка сунца) и ко је то брао? За шта су затим користили сакупљене траве и биљке?
52. Може ли се видети игра сунца на Ивањдан? Опишите како сунце поиграва, како се мења, купа у сванује? Ког другог дана је могуће посматрати ту појаву?
53. Шта на Ивањдан ради омладина? Да ли се купа у реци? Пале ли ватре на великим брдима, у селима, на пољанама? Шта се дешава око ватре? Какве игре, забаву највише воли омладина? На пример, прескакање ватре како би били здрави, како би изгнали из домова инсекте?
54. Каква веровања су повезана са Ивањданом (у поноћ небо се отвара, звезде се спуштају на земљу, земља се отвара и може се видети бљесак закопаног блага)? Како се понашају те ноћи врачаре, виле, змајеви? Шта они раде?
55. Испричајте о девојачком (или дечијем) опходу на Ивањдан сеоских поља или салаша (мајура) (с малом девојчицом на рукама; поворке деце која певају песме о одласку на воду, и др.)?
56. Каква гатања су постојала за време, за здравље, за женидбу на Ивањдан? Како се то радило?
57. Како су се празновале Покладе пред Ускрс? Шта се радило последњи дан Поклада, испред Великог поста?
58. Да ли су се палиле велике ватре на Покладе? Да ли су махали буктињама изнад глава? Да ли су бацали девојкама у двориште огњене стреле? Ко је то радио, како се правила велика ватра, буктиња? Шта су радили када би се скупили око ватре – скакали, прљали гаром лице, «гонили» вештицу итд.?
59. Да ли је било игара с јајем обешеним изнад стола (јабуком)? Како се играла та игра, ко је био победник у тој игри?
60. Када је почињао Велики пост? Шта је било забрањено радити на први понедељак Великог поста? Зашто?
61. Који дани и зашто су се сматрали опасним у првој недељи Великог поста? Да ли су се могла појавити у том раздобљу необична бића у облику коњаника, коња?
62. Да ли су се одржавале трке, такмичења на коњима прве недеље Великог поста? Који још обичаји, повезани с коњима, су се вршили у том раздобљу (печење хлеба у облику потковице и др.)?
63. Да ли је било опхода домова на Врбову суботу? Како су били обучени учесници обреда? Шта су они радили? Шта је радила главна учесница процесије? Како их је домаћица даривала?
64. Како се спремао Ускрс? Кажите када и како су се бојила и цртало на јајима, пекао хлеб? Који цртеж је био на јајима? Коју боју сте највише волели и користили? Да ли је био обичај бојити јаја у другу боју ако је у дому неко недавно умро?

65. Шта се радило с првим ускршњим јајем (чувало се иза иконе, трљали чело детету са жељом за здравље, износили на двориште да би се отерали градоносни облаци, закопавали у поље да би заштитили летину од природних несрећа итд.)?
66. Како се празновао Ускрс? Како су се омрсили? Како је изгледао хлеб, украшен јајима?
67. Ког дана до или после Ускрса су се посећивали гробови умрлих рођака, носила храна на гробље, чистило гробље?
68. Који обичаји су се вршили у понедељак, осмог дана након Ускрса?
69. Како се празновао 25-ти дан после Ускрса? Да ли је познат обичај на тај дан или какквог другог дана да се «сахрањује» глинена (дрвена) фигура човека? Ради чега се то радило?
70. Како се празновао педесети дан после Ускрса? Која веровања су била повезана с тим даном и са последњом недељом (да ли се веровало како душе умрлих лутају међу живима, да се појављују необична бића у облику девојака, деце, жена, наказних старица)?
71. Које забране су се поштовале у току неколико дана или целе недеље после «педесетнице»? Зашто (како се не би разболели, како не би увредили мртве итд.)?
72. Да ли је у то време било опхода маскираних или људи који исцељују? Како су били обучени учесници опхода? Које радње су обављали? Шта се дешавало када би се среле две групе маскираних (рат, подражавање рата, гледање конкурената кроз прстен и др.)?
73. Какви обреди се врше током летњих суша како би се призвала киша?
74. Кажите како се вршио опход маскираних «додола» итд.? Како су се они маскирали? Ко се налазио у средишту поворке (девојчица-сироче, последње дете)? Шта су радили учеснице (учесници) обреда? Што је заузврат радила и говорила (на пример поливала их водом) домаћица (домаћин)? Како су их даривали? Шта су радили с даровима учесници опхода (правили заједничку трпезу, делили храну)?
75. Да ли је постојао обред «сахрањивања» сламене или глинене лутке како би се призвала киша? Испричајте како се правила лутка, како се представљала сахрана, где су је закопавали, да ли су је бацали у воду? Када се вршио обред (када није било кише или одређеног дана, на пример, у трећи уторак после Васкрса)?
76. Да ли је постоја обичај протеривања змија из села како би се призвала киша? Како се то вршило (на пример, да ли се опходили село уз стварање буке, тутња, уз звона)?
77. Да ли је постојао обичај «сахрањивања» инсеката – гусеница, буба? Када и како се то радило (да ли се подражавала жалост, давили инсекти у рецу и др.)?
78. Какве забране и какве обавезе су се придржавали у летњим данима, који дани су се празновали како не би било пожара (обично 15. VII/ 28. VII)? Постоје ли веровања о «новом» огњу који пада са неба? Да ли је потребно у тим данима обнављати ватру у огњишту?

79. Како се празнује дан Светог Илије? Коље ли се живина на тај дан (на пример, стари петао), крупна рогата стока (на пример бик)? Где се изводи тај обред (на прагу дома, испод старог дуба)?
80. Које легенде, приче су познати о светом Илији (лети у златним кочијама, сукобљава се са аждајом, баца огњене стреле, управља громом и муњама итд.)?
81. Који јесењи празници су се празновали у селу и како? Како су се обележавали јесењи чобански и говедарски празници (на пример, дан Свете Петке, други јесењи пастирски празници)?
82. Када и како су се обележавали дани повезани са протеривањем мишева из домова (на пример, 27. X – дан после Светог Димитрија)? Које су забране биле на тај дан?
83. Када и како су се обележавали дани посвећени вуку? Да ли су ти дани повезани са јесењим празницима? Када? Пролећни празници? Када? Шта се није смело радити тих дана? Шта се предузимало тих дана како би се заштитило домаћинство од вукова (везивање маказа црвеним концем како би се «завезала» чељуст вуку, везивање верига изнад огњишта итд.)?
84. Када и како су се обележавали дани посвећени медведу (на пример, дан Светог Андреја, Нова година)? Како се придобијао медвед на тај празник (на пример, да ли му се спремало посебно јело)? Шта се говорило када се «угошћавао» медвед (на пример, да ли су се бацала кукурузна зрна у огњиште)? Шта се још обичајавало радити тих дана а шта је било забрањено?
85. Како се празновао дан Светог Андреја? Које магијске радње су вршене како би лети био добар род у пољу? Које јело и из који зрна се спремало тог дана? Да ли се делило суседима, деци или је постојала забрана да се то јело износи из дома?
86. Како се празновао дан Свете Варваре? Како и ради чега се правило јело (на пример, да би се заштитила породица од болести) од различитих врста (којих?) семена? Шта се с тим јелом затим радило? Да ли су се пекле лепиње, хлеб и шта се с њим радило (на пример, остављао се за «бабу Шарку» – осип)?
87. Који ритуали, обреди су вршени на дан Свете Варваре, на дан Светог Игњата или на неки други дан (који?), како би се у домаћинству насађивале кокошке, живина?
88. Ког дана је први пут у дом улазио «полазник» (први гост) с благословима за породицу?
89. Опишите како се празновао дан Светог Игњата? Који хлеб су пекли, како су дочекивали првог госта, шта је он доносио у дом (на пример, грану коју је полагао у огањ)? Како се чувао дом и домаћинство од вештица и од нечисте силе?
90. Опишите, како се празновао дан (или два, три дана) у част светитеља покровитеља дома? Како су се звали гости на празник? Какав се хлеб пекао? Ко и када је ломио (секао) тај колач (хлеб)? Да ли се пекла овца, прасе на тај дан? Како се оно делило међу гостима и члановима породице? Ко је био главни домаћин (организатор) на празник? Ко је изговарао здравице?

91. Како се проводило вече, ноћ уочи празника? Када и како се завршавао празник?

Теме за разговор о породичним обредима

1. Какав је однос према неплодној жени? Какав је он био раније? Шта се предузимало како би се отклонила неплодност (купање у лековитим изворима, стављање разног биља у храну, ношење амајлија, ствари трудне жене итд.)?
2. Шта је трудној жени забрањено радити и зашто (дете се роди као наказа, касно почне да говори, хода, постаће крадљивац итд.)?
3. Ко је раније прихватао пород? Шта се радило (или се још увек ради) да би порођај био лакши (развезивали чворове на одећи породиље, откључавали све браве у дому итд.)?
4. Како се понаша породиља током 40 дана након порођаја? Шта јој је било забрањено да ради? Зашто? (Да ли се сматрала «нечистом» и каква веровања народна су била са тим повезана? Шта је могло наудити самој породиљи у том периоду?)
5. Који предмети се стављају (или су се стављали раније) у постељу породиље ради њене заштите и заштите детета од нечисте силе? Шта се предузимало, које радње, с тим циљем (на пример, кађење постеље димом)?
6. Шта се ради с постељицом (плацентом) после рођења детета (на пример, користи се за лечење неплодности, закопава се у двориште итд.)? Коме се даје на чување? С којим циљем?
7. Која народна веровања су повезана с рођењем детета «у кошуљици» (дете ће бити срећно, дуго ће живети, имаће моћ да види вампире итд.)?
8. Када и како жене први пут посећују породиљу и дете? Какав се хлеб пече за чашћење? Ко и како ломи, дели хлеб? Има ли и друга част (на пример, хлеб измрвљен у води)? Шта доносе посетитељке? Колико пута и када (другог дана, трећег дана итд.) се обавља ритуал посећивања породиље и новорођенчета?
9. Која веровања су повезана са одређивањем судбине детета? Шта се спрема (или се спремало раније) за претпостављени долазак демона – трију жена – који одређују судбину новорођенчета (остављају за њих посебно јело, на дете се стављају златни украси итд.)?
10. Како се крсти дете? Која је улога кумова? Шта они раде, какве дарове доносе?
11. Како се бира име за дете? Која веровања су повезана са избором имена детета?
12. Шта се предузима ради заштите детета у породицама где се «не држе» (често умиру) деца?
13. Да ли је постојао обред крађе детета? Како се то изводило? С каквим циљем?
14. Како се први пут шиша дете? Где се та коса чува?

15. Шта се ради како би дете брже ишло? Који су обичаји повезани с првим корацима детета (печење посебног хлеба, гозба за децу која трче около дома и др.)?
16. Који обичаји су повезани с ницањем првог зуба код детета? Код испадања првог млечног зуба? Шта се радило с њим (како би зуби били чврсти и здрави)?
17. Како се одваја дете од сисе? Шта ради мајка? Зашто не треба дете једном одвојено од сисе поново хранити мајчиним млеком (такав човек добија особине демона, он може да науди, сусрет с њим је опасан)?
18. Која веровања су повезана са децом која се рађају исти месец (дан, дан у недељи), али разних година од исте мајке? Шта би се радило ако би једно од њих умрло?
19. Која права добија девојка (шта она може чинити) која дозрева за удају (меси хлеб за породицу, учествује у пролећним девојачким опходима итд.)?
20. Како и где се девојка упознаје с момком?
21. Како момак бира себи невесту?
22. Како се обавља прошевина, веридба?
23. Како се бирају наводаџије и шта је потребно да они умеју радити?
24. Како се врши наводаџисање? Шта говоре и раде наводаџије по доласку у дом будуће невесте?
25. Како се изражава сагласност или несагласност родитеља при просидби кћерке?
26. Шта се ради ако наводаџије успеју? Како се врши просидба?
27. Како се врши веридба? Када и где се договара о свадби?
28. Како се припремају за свадбу оба домаћинства? Какви предсвадбени ритуали се врше у дому невесте?
29. Када и где се договарају родитељи о младиним даровима? О миразу невесте?
30. Који сватови (свадбени чинови) учествују у свадби? Која је улога главног, почасног госта? Шта он ради на свадби? Шта раде други сватови? Која је њихова улога?
31. Како се позивало на свадбу?
32. Како изгледа свадбени барјак? Како га праве? Ко га носи? Шта с њим раде након свдбе?
33. Како изгледа свадбено дрво? Као се прави? Ко га носи? Шта с њим раде на свадби и након свадбе?
34. Када, ко и како се прави свадбени хлеб? Колико хлебова, земичака се пеку? Како они изгледају? Шта означавају украси на хлебу? Коме је забрањено учествовати у обредима печења свадбеног хлеба? Шта се ради са свадбеним хлебом (на пример, ломи се над главом невесте)?
35. Када, где и како се плету свдбени венци и венци за невесту?
36. Када и где долази до уплитања (чешљања) косе невесте?
37. Када и где се врши обред бријања младожење?
38. Како се одводи невеста из очевог дома? Какве све препреке савладавају сватови? Када се плаћа откуп?

39. Како се креће свадбена поворка? Који сусрети или предмети на путу се сматрају опаснима за младенце?
40. Како се врши венчање? Која веровања су повезана с понашањем невесте и младожење за време венчања?
41. Како се дочекују младенци у младожењином дому?
42. Које обреде обавља невеста када је уводе у нови дом?
43. Како протиче свадбена трпеза? Када и ко се дарива?
44. Како се своде младенци до брачне ложнице? Које магијске радње се предузимају ради заштите новбрачника од урока?
45. Који однос је према «нечасној» невести? Који обичаји се врше у случају да је невеста «поштена»? А који ако је «нечасна»?
46. Како се завршава свадба? Који обичаји и обреди се врше после свадбе?
47. Који предзнаци, предсказања наговештавају блиску смрт човека?
48. Који снови предсказују блиску смрт човека?
49. Шта се предузима када се одужи предсмртна агонија човека? Ко, према веровањима, умире тешко (врачарице, грешници)?
50. Који облик узима душа покојника? Где она пребива у почетку (на пример, у току првих 40 дана после смрти), куда одлази потом?
51. Како се спрема покојник за погреб? Шта се ради с водом којом се купа покојник, стварима којима су додиривали покојника (чешаљ, крпа итд.)?
52. Где се налази покојник до сахране? Пази ли се да га не прескочи мачка или нека друга животиња? Зашто?
53. Ко прави и где се прави сандук за покојника?
54. Каква веровања су повезана с штапићем којим се мери дужина покојника?
55. Ко копа гроб? Каква веровања су повезана с ископаном раком за покојника (на пример, не сме се копати гроб дан пред погреб, не сме се у њој спотаћи, прескакати, мало већа рака предсказује другу смрт итд.)?
56. Какав хлеб се пече у дому умрлог? Када се једе?
57. Када почиње оплакивање покојника? Ко то ради?
58. Како се покојник износи из дома? Да ли је постојао обичај изношења покојника кроз прозор, кроз рупу направљену у зиду?
59. Који предмети се полажу у сандук покојников? Ради чега?
60. Који предмети се бацају у гроб код сахране? Ради чега?
61. Који предмети се остављају на гробу покојника? Ради чега?
62. Како се они који присуствују сахрани враћају с гробља (не окрећу се, не оплакују покојника, држе прсте за пазухом итд.)?
63. Како и где се обављају први помени? Која храна се прави? Шта се за оставља за покој душе умрлог?
64. Када и где се дају помени у током године након смрти?
65. Колико често се иде на гробље? Који одласци на гробље су повезани с календарским годишњим празницима (којим данима се обавезно одлази на гробље)?
66. Како изгледају дрвени и камени споменици на гробовима? Када се постављају?
67. Како се сахрањује неудата девојка, неожењени младић?

68. Где се сахрањују (или су се раније сахрањивале) самоубице, умрли «неприродном смрћу», људи других вера, некрштена деца, грешници које «не прима земља»? Зашто их не треба сахранити на гробљу (почиње епидемија, природне непогоде)?
69. Да ли се поново сахрањује труп? Када (након непарног броја година – 5,7,9)? Како се то врши (ископавају кости, поливају вином, остављају их да преноће у цркви итд.)?

Теме за разговор о митологији

1. У којим случајевима се покојник може преобразити у вампира, тј. ходати ноћу, узнемиравати људе, правити буку, наносити зло људима? Ко може постати покојник «који хода»?
2. Шта је потребно радити да би се предупредило преобраћење покојника у вампира (не дозволити животињи да прескочи покојника или гроб итд.)? Шта је потребно радити да би се прекинуле ноћне посете вампира (на пример, чинити нешто необично током његове посете како би он схватио неприличност сопствених долазака, проклињати га итд.)?
3. Шта се дешава с вампиром 40 дана након смрти или сахране?
4. Које натприродне моћи имају деца чији су родитељи вампири?
5. Да ли су познате легенде о преобраћању човека у вука? У којим случајевима, према веровањима, долази до преображаја човека у вука? Који су предзнаци да ће доћи до таквог преображаја?
6. Шта се сматра узроком затамњења? Како изгледа биће (демон) који «прождире» месец, сунце?
7. Како изгледају људи о којима се прича да могу бајати – жена-вештица, човек-вештац, врачар (старији људи, жена са спојеним обрвама итд.)? На основу који предзнака и када се могу открити?
8. Како може наудити људима вештица? Опишите како, који средствима она отима летину, млеко у крава, шаље болести, прави штету? Зашто је опасна за децу? Како вештица «обара» и музе месец?
9. Где и када се скупљају вештице на своје скупове? Како ту долазе? О чему се договарају окупивши се?
10. Која веровања постоје о «мори», девојци способној да се претвори у разне животиње и да ноћу мучи људе, да их дави на грудима, пије крв итд.? Која девојка може постати «мора», кога она бира како би му наудила (на пример, момка који ју је оставио)?
11. Како изгледају «виле» и њима слична бића? Како су обучени, како се крећу по ваздуху, по земљи?
12. Како «виле» и њима сродна бића помажу или кажњавају људима? У којим случајевима помажу а у којима науде?
13. Која веровања постоје о местима недавног пребивања «вила», «самодива» и њима сличних демона? Шта се тамо може видети (круг изгажене траве, круг израслих печурака итд.)? Зашто се сматра опасним нагазити на то место? Шта се догоди човеку?

14. Који духови, демони живе на дну језера, река, у мору? Како они изгледају? Да ли имају предеводника? Зашто су они опасни за људе?
15. Који духови, демони живе у шуми, у планинама? Како се они понашају када сусретну човека? У које животиње или предмете се могу преобратити?
16. Која веровања су повезана с приближавањем буре, градоносним облацима, непогоде? Које биће предводи у селу град, невреме? Како оно изгледа?
17. Шта се сматра узроком јаког ветра и олује? С којим демонима је повезано појављивање ветра и олује?
18. Како се може одвратити непогода, приближавање градоносних облака? Шта треба учинити (шта се раније чинило)?
19. Како одвратити олују? Шта предузети када наиђе олуја како не би причинила штету?
20. Који људи (животиње) имају способност да предосете приближавање непогоде и да се боре са демоном који доноси у село град, непогоду? Како се то дешава (на пример, у време сна човека који штити село од непогоде)? Које последице борби ваздушних демона се могу затим видети (на пример, дрвеће истргнуто с корењем којима су се они борили, друго оружје у бици)?
21. Шта се верује о демонима-заштитницима појединих места: извора, бунара, дрвећа, неког поседа? Ко шува та места? У чему се види власт духова над тим местима?
22. Како изгледа дух-заштитник извора? Бунара? Дрвета? Дела земље?
23. Како штити дом дух-заштитник дома? У каквом облику се појављује (откуда долази) дух-заштитник дома, грађевине, моста? Која веровања постоје о човеку узиданом у грађевину или о узиданој човековој сенци?
24. Коју корист (или штету) доноси змија која обитава под прагом (у зиду, код огњишта) дома? Како она изгледа? Како је потребно њој се обратити? Шта би се десило ако би неко убио ту змију?
25. Која веровања постоје о змају, аждаји који чувају поља и винограде од непогоде?
26. Ко штити благо, новац закопан у земљу? Како изгледа тај демон? Шта се дешава ако неко пронађе благо које чува нечиста сила?
27. Ко и када одређује судбину детета? Како изгледају ти пророци? Колико их је, ко је међу њима главни?
28. Како изгледа дух умрлог детета пре крштења (на пример, има облик птице) Које звуке производи? У које доба дана се појављује? Како може наудити малој деци, породиљама, другим људима? Шта би требало предузети како би се избегла његова штетна дејства?
29. Како изгледа дух умрле породиље, трудне жене? Када се појављује? Како може наудити људима, коме посебно?
30. Која веровања су повезана са самоубицама – обешеницима, утопљеницима (на пример, они предводе гардоносне облаке на село)?
31. У каквом облику се могу појавити болести у селу? Чума (у облику старице, младе жене, животиње)? Оспе (у облику старице итд.)? Друге

болести? Шта оне раде? Шта треба предузети ако се сусретне неко с њима?

32. Шта се сматра узроком беснила код људи, животиња?
33. Како могу наудити невидљива ноћна бића (која се преображавају у животиње и скрећу људе с правог пута, нападају људе, седлају их, јашу)? Када посебно до тога долази? У које доба године (ма које доба, некрштени дани, на покладе)?
34. Којим страшилима плаше децу? Како изгледа свако од тих бића, где живи?
35. Који људи могу наудити? Шта се дешава с човеком коме је науђено, који је уречен (умире ли, разбољева ли се и др.)?
36. Шта треба предузети да се човек заштити од урока или од чини? Шта се предузима како би се човек излечио од чини, од урока? Ко може да излечи шовека коме је науђено, учињено, који је уречен?
37. Које амајлије, талисмани штите од урока, чини, злих очију, такође од демона и болести? Како они изгледају, када их носе, да ли их остављају у цркви, на светим местима итд.)?

ЛИТЕРАТУРА

Българска митология. Енциклопедичен речник. Софија, 1994.
Вакарелски Х. *Български погребални обичаи*. Сравнително изучаване.. Софија, 1990.
Василева М. *Коледа и Сурва*. Софија, 1988.
Вражиновски Т. *Народна демонологија на македонците*. Скопје – Прилеп, 1995.
Георгиева И. *Българска народна митология*. Софија, 1983.
Гласник Етнографског музеја у Београду. Београд. 1926–. Књ. 1–.
Дробњаковић Б. *Етнологија народа Југославије*. Део 1. Београд, 1960.
Етнографија на България. Т. 3. Духовна култура. Софија, 1985.
Живковић Н. *Речник пиротског говора*. Ниш, 1987.
Зечевић С. *Митска бића српских предања*. Београд, 1981.
Златковић Д. *Фразеологија страха и наде у пиротском говору* // Српски дијалектолошки зборник. XXV. Београд, 1989.
Кабакова Г. И. «Матералы по румынской демонологии» // Материалы к VI Международному конгрессу по изчению Юго-Восточной Европы. Проблемы культуры. М., 1989.
Кабакова Г. И. «Терминология восточнороманской календарной обрядности в сопставлении со славянской» Канд. Дисс. ИСБ РАН, 1989. *Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы*. М., 1973-1978. [1:] «Зимние праздники» 1973; [2:] «Весение праздники» 1977; [3:] «Летне-осенние праздники» 1978.
Књига о Балкану. Т. 1. Београд, 1936.
Кулишић Ш., Петровић П. Ж., Пантелић Н. *Српски митолошки речник*. Београд, 1970.
Македонски фолклор. Скопје, 1975. VIII. № 15-16.
Маринов Д. *Избрани произведения в два тома*. Том 2. «Етнографическо (фолклорно) изучаване на Западна България (Видинско, Кулско, Белоградическо, Ломско, Берковско, Оряховско, Врачанско)». Софија, 1984.
Недељковић М. *Годишњи обичаји у Срба*. Београд, 1991.
Пирински край. Етнографски, фолклорни и езикови проучвания. Софија, 1980.
Пловдивски край. Етнографски, фолклорни и езикови проучвания. Софија, 1986.
Плотникова А. А. *Сербскохорватская календарно-обрядовая терминология в сопоставлении с русской (ма материале святочного цикла)*. Дипл. Раб. МГУ, 1982.
Плотникова А. А. «Рождественская символика в терминологии обрядового хлеба у сербов» // *Символический язык традиционной культуры. Балканские чтения* – П. М., 1993.

Раденковић Љ. *Народна бајања код Јужних Словена*. Београд, 1996.
Райчевски Ст., Фол В. *Кукерът без маска*. Софија, 1993.
Родопи. Традиционна народна духовна и социалнормативна култура. Софија, 1994.
Седакова И. А. *Лексика и символика святочно-новогодней обрядности болгар*. Канд. Дисс. МГУ, 1984.
Седакова И. А. «Балканославянские представления о демонах судьбы: трансформации во времени и пространстве» // *Время в пространстве Балкан. Свидельства языка*. Москва, 1994. 42-64.
Свешникова Т. Н. «Волки-оборотни у румын» // *Balcanica*. Лингвистические исследования. М., 1979. С. 208-221.
Славянские древности. Этнолингвистический словарь. Т. 1. Москва, 1995.
Српски етнографски зборник. САНУ. Београд, 1984–. Књ. 1–.
Стаменова Ж. *Кукери и сурвакари*. Софија, 1982.
Толстой Н. И. «Южнославянские вучари. Обряд, его структура и география» // *Образ мира в слове и ритуале. Балканские чтения I*. М., 1992.
Чајкановић В. *Сабрана дела из српске религије и митологије*. Књ. 5. Београд, 1994.

Abbot G. F. *Macedonian folklore*. Chicago, 1969.
Megas G. *Greek calendar customs*. Athens, 1958.
«Poklade u Etnološkom atlasu Jugoslavije» (izvorni znanstveni radovi) // *Narodna umjetnost* Knj. 23. Zagreb, 1985. S. 119-203.
Vukanović T. *Srbi na Kosovu* T. II. Vranje, 1986.

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА

алб. – албански
арум. – арумунски
балк. – балкански (балкански говори бугарског језика)
банат. – банатски
буг. – бугарски
и. – источно-
херцегов. – херцеговски
грч. – грчки
з. – западно-
мак. – македонски
мизијск. – мизијски
морав. – моравски (око реке Јужна Морава у Србији)
муслим. – муслимански
пирин. – пирински
родоп. – родопски
рум. – румунски
с. – северно-
с.-и. – северо-источни
срп. – српски
с.-з. – северо-западни
ср. – средње-, средњи
трансилв. – трансилвански
тр. – трачки
ц. – централно-
црног. – црногорски
ј. – јужно-
ј.-и. – југо-источни
јуж. – јужни
ј.-з. – југо-западни